

Academie Royale de Belgique: Compte rendu des seances de la commission royale d'histoire Vol. XVI.

Ram. Francisci Sonnii ad Vigiliam Zuichemum epistolæ. Bruxelles 1850.

Henri le Docte: exposé generale de l'agriculture luxembourgeoise. Bruxelles 1849.

Samme: memoire sur la chemie et la physiologie vegetales et sur l'agriculture. Bruxelles 1849.

Mödet den 25de April.

Etatsraad, Professor *Molbeck* forelæste: En Meddelelse om *Botta's* og *Layard's* Opdagelser af assyriske Monumenter ved *Ninive*, og om de i den Anledning reiste kritiske Tvivl.

Næst efter de store Opdagelser, som have gjort *Champollions* Navn udödeligt, og i hvis Følge det, i Aartusinder af Historien til Sagnenes og Mythernes Uvished og Mörke overladede, *egyptiske* Folks Cultur og Civilisation af Gravhulernes Nat er bragt for Dagens Lys, har intet Foretagende af saadan Art vakt større Opmærksomhed og Forundring i den hele cultiverede Verden, end de af Franskmanden *Botta* og Englænderen *Layard* i de sidste Aar foretagne Udgravninger ved Bredderne af Floden Tigris, i det gamle Assyrien. Dette Land, med det babylonisk-assyriske Rige, som hörer til de tidligste, hvis Navn (men heller ikke meget meer end det blotte *Navn*) fra Menneskeslægtens forhistoriske Tider var bevaret i nogle af det gamle Testamentes Böger, og i faa levnedne Steder hos langt sildigere *græske* Forfattere, er derved pludselig blevet Gienstand for historisk og archæologisk Forskning. Det er ikke allene Rigets for halvtredie tusinde Aar siden af Jorden forsvundne Hovedstad *Ninive*, med de Assyriske Kongeborge, man antager at have opdaget i nogle af de vidt udstrakte Jord- og Gruusbanker paa den venstre Bred af Tigris, til hvilke Landets sildigere Folkestammer fra umindelige Tider have knyttet dunkle,

usikre Skygger af Traditioner, hvis levende Tilværelse har tabt sig for meer end to Aartusinder. Den franske Consul *Botta* har i Dybet af disse Banker, eller under kiøbte og nedbrudte Huse og Hytter i en beduinsk Landsby, ladet opgrave Grunden af store Palladser, og i disses Pragtsale fundet Væggene beklædte med Kalksteens-tavler, og prydede med ophöiet Billedhuggerarbeide, i en Stiil, hvis Liighed med Konst-Levninger og Monumenter, som tilhøre de gamle Perser i Monarkiets blomstrende Periode, snart og nærmest maa falde Enhver i Öine. Man har endelig ogsaa paa de samme Steder, i de samme Bygninger og Sale, hvor denne Skat af asiatick Konst fra en ældgammel, for-europæisk Culturperiode er opdaget, fundet en Mængde Inscriptioner i den saakaldte Kileskrift, hvis ene Art, der er tillagt de gamle Persere, det er lykkedes den nyere Tids dybere Forskeraand og Lærdom næsten fuldstændigen at fortolke — endog i lange monumentale Indskrifter af historisk Indhold, der tilhøre det persiske Monarkies Tid under Achæmeniderne. Det er en overraskende og mærkværdig historisk Skiebne, der har viist sig i Tidsfølgen af disse asiatiske Opdagelser. Thi man har seet, at tidligere, meer eller mindre lykkelige Bestræbelser for at udfinde Læsningen og Betydningen af de tre Kileskrift-Arter, som Achæmeniderne have anvendt i deres Inscriptioner, maatte ligesom forberede eller gaae forud for *Botta's* og *Layards* store og vigtige Foretagender. Disse have bragt Monumenter for Dagen, hvis historiske Oplysning vilde have været fattig, usikker eller endog umuelig uden de forudgaaende philologiske Studier og Fortolkninger af persiske Indskrifter, hvorved man efterhaanden, i det mindste for en stor Deel, har fundet Nöglen til den hemmelighedsfulde persiske Kileskrift, der siden *Chardins* Tid har været kiendt, men betragtet som en Synet forvirrende, uopløselig Tegnskrift. *Grotefends*, *Rask's*, *Lassens*, *Westergaards*, *Rawlinsons* og *Andres*, med udholdende Iver og Begeistring fortsatte Forskning, og disses Resultater, havde allerede vundet betydelig Grund og Fasthed i Kileskriftens Fortolkning, ved Hielp af de mærkværdige persiske Indskrifter fra *Cyrus'*, *Darius Hystaspis'*, *Xerxes'* og sildigere Tider, da der pludselig aabnedes en rig, tilforn ikke ahnet Skat af Monumenter, ved Bredden af Tigris, som i höi Grad udvidede det allerede vundne

Udbytte for Vestasiens tidligste Oldtidskundskab. Intet kunde ligge nærmere, eller være mere naturligt, end at man, med Tanken henvendt paa *Ninive*, fandt sig overbeviist om, at have bragt Levninger af denne Assyrrernes, sidste Gang (og det noget over 600 Aar før Chr.) af den mediske Konge *Cyaxares* erobrede, i Bund og Grund ødelagte Hovedstad, og af de assyriske Kongers Palladser, for Dagen. Herpaa grundedes det Resultat, som *Layard* bl. a. paa et Sted i sit Reiseværk, med afgjort Vished fremsætter: „At alle, hidtil i Assyrien opdagede Monumenter maa tillægges en Periode, tidligere, end den persiske Erobring¹⁾).

Det var, som beskiendt, den franske Consul *P. Botta*, (en Brodersøn til den berømte italienske Historieskriver) der første Gang i Foraaret 1843, efterat have længe ladet grave i en af de store Gruusbakker, i Nærheden af en Landsby, der fører Navnet *Niniouah*, næsten uden noget Udbytte, heldigviis fik i Sinde at sende sine Arbeidere til en anden Landsby i Nærheden, kaldet *Khorsabad*, beliggende paa den venstre Side af Floden Tigris (egentlig ved en lille Flod eller Aa — „*la petite rivière, nommée le Khauser*” — som ikke langt derfra har sit Udløb i Tigris)²⁾ 5 Caravan-Mile (*heures de caravane*) nordøstlig for Staden Mossul, hvor *Botta* paa den Tid fungerede som fransk Consul. Ved at begynde den lodrette Gravning i den vestre Ende af den store Jordforhöining³⁾, hvorpaa denne af Kurder beboede Landsby er anlagt, i en Kløft eller Fordybning, hvor formodentlig tidligere Udgravninger ere skeete, stödde man, i en ikke særdeles betydelig Dybde under Overfladen, paa Kanten af en nedbrudt Muur. Ved at forfølge dennes Gang i horizontal Retning, naaede man omsider til et Hiörne, og saaledes giordes den Opdagelse, at de her efterhaanden udgravede Ruiner vare Grundbygningen af et stort Pallads, hvoraf

1) *Niniveh, and its Remains, &c. by Austen H. Layard.* Lond. 1849. II. p. 159.

2) *Lettres de M. Botta à J. Mohl a Paris, sur les decouvertes à Ninive.* (Journal Asiat. IV. Serie. Tome 2. p. 71—72. p. 201—214. og Fortsættelsen af disse Breve, (som indeholder Bottas tidligste Beretninger om hans Udgravninger) i Journ. Asiatique. T. 3. 4.

3) Dens Længde angives til 984 Fod, Bredden til 492, og man blev snart overbeviist om, at den havde Spor af en regelmæssig Form, og ikke kunde være en oprindelig naturlig Jordbanke.

man, efter 6 Maaneders Gravning havde bragt sex, tildeels meget store Sale og Værelser for Dagen, og i dem fundet Væggene ved Foden beklædte med hele Rækker af Billedhugger-Arbeider i Relief, udhuggede i Plader af Marmorkalk, hvis Udstrækning i Længde i det Hele udgjorde 459 Fod. Hist og her imellem disse Konst-Arbeider forekom Plader med *Kileskrift*, og disse forhøiede naturligviis Opdagelsens Vigtighed.

Efterat Consul *Botta*, hvis Pengemidler til at fortsætte Udgravningen nu vare udtømte, efterhaanden havde gjort Indberetning til det Asiatiske Selskab i Paris, og til *Académie des Inscriptions*, eller den antiquarisk-historiske Afdeling af det franske Institut, om sine mærkværdige Opdagelser, bevilgede Regjeringen (efter Indstilling af Ministrene *Duchatel* og *Villemain*) den fornødne offentlige Understøttelse til Arbeidets Fortsættelse; desuden sendtes den ved sine Reiser i Orienten og som en duelig Tegner bekjendte Hr. *Ed. Flandin*, for at understøtte *Botta* ved hans Arbeider og Undersøgelser. Efter hans Ankomst til Mosul fortsattes disse med forøget Kraft og Iver; for ikke at møde Hindringer af Beboerne i Landsbyen kiøbte man dem ud af deres Boliger; og efter 6 Ugers Forløb havde man udgravet hele Bygningens Grund og Omfang; den var opført paa en Terrasse eller Grundflade af Teglsteen, forbundne ved et Slags Cement eller Jordbeg; femten Sale og Gallerier vare bragte for Dagens Lys; og Nogle af disse havde en Længde af 100—115 Fod. Ydermurene havde en Tykkelse af 10 til 20 Fod, og vare opførte af de her sædvanlige, grove Tegl- eller Muursteen, strøgne af Leer, men tørrede i Solen; hvorimod Hiörnestenene (*encoignures*) i alle Værelserne bestode af en vinkelret huggen Blok af Kalksteen. Hvad der bl. a. udmærkede Bygningsmaaden i disse Sale og Gallerier var, at der ikke fandtes Spor til Vinduer, hvorfor allerede *Flandin* antager, at de alle maa have faaet Lyset ovenfra; ligesom og, at de Plader af tilhuggen Marmor eller Kalksteen, hvori Figurerne vare udhugne og Kileindskrifter indgravne, ikke vare anbragte i nogen betydelig Høide, men indsatte i Muren ved Foden af Væggene, eller kun lidet over Gulvet. Efter *Flandins* tidligste Beskrivelse (som han meddeelte i *Revue des deux mondes*, T. XI.) ere Pladerne overhovedet hen-

ved 10 Fod høie, og fra $6\frac{1}{2}$ til 20 Fod brede. I nogle af Gallerierne dele de sig i to Afsnit, hvert $3\frac{1}{2}$ Fod høit, med Figurer, som have omtrent 3 Fod, 3 Tommer i Høiden, og hvis to Rækker skilles ad ved lange mellemløbende Inscriptioner med Kileskrift. I andre Gallerier, og paa Ydersiden af Murene, hvor ligeledes lange Rækker af Bas-Reliefs vare anbragte, ere Figurerne større, og indtage hele Høiden af Marmorpladerne. Det synes at disse ydre Billedhuggerarbejder paa Palladset ved Khorsabad maa have været ikke mindre vidtløftige og betydelige, end de indvendige, da Flandin angiver deres Længde til 400 Metres, eller 800 Alen.

Hvad der endog allerede bliver tydeligt ved den tidligste, ufuldendte Beskrivelse af *Bottas* Opdagelser ved Khorsabad er, at den her under Jorden begravede Palladsbygning, med sin hele Storhed og Pragt har forenet meget Usædvanligt og Eiendommeligt i Bygningsmaaden og i den arkitektoniske Karakter — meget, som er ganske modsat, baade den antike græske og romerske Skik og Form, og Middelalderens. I Stedet for at vi, baade i det gamle og nye Europa, ja selv i Egypten og Indien, pleie at finde Bas-reliefs eller andre plastiske Ornamenter, indeni eller udenpaa Bygninger, anbragte i *Høiden*, og overhovedet de arkitektoniske Prydelser i Templer, Haller og Værelser meer eller mindre høit oppe paa Væggen, eller endog anvendte paa *Loftet* selv, have de assyriske Pragtbygninger deres Basreliefs lavt ved *Gulvet*; Decorationer og Indskrifter paa Væggene kunne neppe have været anbragte i en større Høide, end en eller to Fod fra Gulvet; man kan af flere Grunde heller ikke med Rimelighed antage, at Sale og Værelser have været høiere end 8 til 10 Alen; endelig fattes her i det Overblevne af de staaende Mure ethvert Spor til Belysning ved Vinduer; og der er al Grund til at antage, at Loftet, og Søjlerne, som have baaret dem, overalt i de assyriske Palladser kun have været Træværk. Jeg kommer længere hen endnu til videre at berøre denne Gienstand.

Da *Bottas* store Værk over hans Opdagelser af assyriske Monumenter, som paa Statens Bekostning udgives i Paris, her endnu ei havest ganske fuldstændigt, og min Hensigt heller ikke er at beskrive de fundne Ruiner og Monumenter, men kun at meddele nogle almin-

delige Hovedtræk af deres Charakteristik, vil jeg kun tilføie: at overhovedet de Gienstande, der forekomme i disse plastiske Afbildninger, uden Tvivl deels ere af religiös-symbolsk, deels af monumental-historisk Art, og maa antages at finde Oplysning i de vidtløftige Kile-Indskrifter, der fandtes saa hyppigt anbragte ved og imellem de indvendige Basreliefs; men, som det synes, *ingensteds udenpaa Murene*. Det er overhovedet (ligesom paa en stor Deel af Egypternes Monumenter og Gravmalerier) religiöse Processioner, Krigsoptrin og krigerske Triumphtog til Erindring om Kongernes Seiervindinger og Erobring, som her forestilles. Man seer der, ligesom i Egypten, Kongens Person, udmærket ved fortrinlig og pragtfuld Dragt, fulgt af sin Vizir, af Gildinger, Vaabendragere, Rigets Store, og væbnede Mænd, m. m. Andre Basreliefs forestille Stæders Beleiring og Indtagelse, med flere Krigsscener, hvori Kongen personlig deeltager; nogle vise, hvorledes fangne Fiender eller Oprørere paa grusomme Maader straffes eller aflives; og atter en anden Række indeholder Scener af et prægtigt, kongeligt Giæstebud, hvorved *Flandin* erindrer om Beskrivelsen i Esthers Bog over det store Gilde, som Ahasverus gjorde „paa Susan Slot for alle sine Fyrster og Svende, og de Mægtigste af Persien og Medien.“ o. s. v. Jeg bemærker endnu kun, at de i Palladset ved Khorsabad forefundne mythiske og symbolske Figurer, eller Afgudsbilleder, ikke ere mange; og at blandt dem især udmærker sig menneskelige vingede Figurer med Hovedet af en Hög eller Örn, og Sphinx-artede Skikkelser, sammensatte af Tyrens eller Lövens Krop i gaående Stilling, forsynet med store Vinger og et menneskeligt Hoved, stærkt skiægget og bedækket med en Hue eller Tiara af karakteristisk Form.

Med Hensyn til Stilen i disse mærkværdige Kunst-Monumenter, da finder man i de tidligste Beretninger af *Botta* selv, og af *Flandin*, for saa vidt en vis Afvigelse, som hiin, fra det förste Öieblik af, i dem fandt en paafaldende og ganske nær Liighed med de længe bekiendte gammel-persiske Billedværker i Ruinerne af Persepolis; *Flandin* derimod synes, meer end *Botta*, at have seet Monumenterne fra Khorsabad med et Slags Enthusiasme og Forkiærlighed, som ikke er ualmindelig hos *Opdagere*. Efter hans Mening er „den as-

syriske Konst ikke allene uendelig renere, end den *indiske* („*infiniment plus pur que l'art Indien*"); men han kalder den „ligesaa fin, men mere lærd i alle anatomiske Detailler, end den egyptiske Konst, hvilken den betydelig overgaaer i Naturens Studium." Naar han endnu gaaer videre, og antager, at den assyriske Billedhugger ikke staaer saa langt under en Phidias og samtidige græske Konstnere, at man vel tør vove sig til en Sammenligning imellem Ninive's Basreliefs og „*la célèbre frise du Parthénon*": da maatte det vel fra Begyndelsen synes at være det sikkerste og naturligste, ikke at nøies med Bottas tidligere Tegninger og Omrids (meddeelte i *Journal Asiatique*) eller med de sildigere, med mere Konst efter Flandins Tegninger udførte Afbildninger i det store franske Pragtværk, men oppebie Konstneres og Konstkienderes Dom, grundet paa Beskuelsen af Monumenterne sely; hvoraf en betydelig Deel er bleven transporteret til Europa, og nu ere synlige baade i Gallerierne i Louvre, og i det britiske Museum i London.

I övrigt har et saadant Omdömme, bygget saavel paa Opdagernes Beskrivelser og Tegninger af de udgravne Ruiner, som af de til Europa bortførte assyriske Monumenter og plastiske Arbejder, heller ikke længe ladet vente paa sig. En ved adskillige Værker over den höiere Bygningskonst, dens Grundsætninger og dens Historie, bekjendt Forfatter i England (*J. Fergusson*) har ganske nylig med den lærde og skarpsindige Kienders klarede Blik gennemforsket og udviklet de konsthistoriske Erfaringer og Resultater, som han vil have fundet i de assyriske Opdagelser („*The Palaces of Nineveh and Persepolis restored, by James Fergusson. London 1851. 8.*) Han er enig med *Flandin* og *Layard* i at finde en betydelig Konstværdi og teknisk Fuldkommenhed i de plastiske Monumenter fra Ninive; han lægger for Dagen, hvor meget Slægtsskab der viser sig imellem den persiske og den assyriske Konst og Architektur, og hvormeget de giensidigen oplyse hinanden i deres Værker. Han uddrager Resultater heraf, til at udlede Oprindelsen af den *græske* Konst (navnlig den *joniske* Stil) fra den assyriske, hvilke ved deres Nyhed og den afgjorte Overbeviisning, hvormed de fremsættes, ei kunne andet end fremkalde Opmærksomhed og vække betydelig Interesse.

Det varede kun meget kort, inden Bottas Opdagelser indtraadte i et nyt Stadium, der ikke blot bestyrkede deres archæologiske Resultater, men meget udvidede deres Indhold. Englænderen *Layard* havde i 1839 og 1840, i Selskab med en fortrolig Ven og uden andet Følge, til Hest giennemreist en stor Deel af Lille Asien og Syrien. Han havde paa samme Maade fortsat Reisen fra Aleppo over Bir og Orfa, giennem Mesopotamien til Mosul, hvorfra han gjorde sin første Udflugt til de forskjellige Steder, hvor Sagnet og Aarhundreders Traditioner have tillagt store Gruusbanker og Jordhøie, med nyere Arabiske Benævnelser, en ærværdig Betydning som nogle af Jordens ældste historiske Mindesmærker. Dertil hørte ogsaa de store, under Navn af *Nimrud* bekjendte Ruiner, der ligge nogle Mile nedenfor Mosul og Kojunschik eller Ninives Ruiner, i en betydelig Afstand fra Khorsabad; men ligeledes paa den østlige Side af Tigris og ikke langt fra Udløbet af Floden *Zab* (*Zab-ala*, den store eller øvre *Zab*) i Tigris. Andre Formaal bragte *Layard* i Aaret 1842 paa ny til disse Egne, og under et længere Ophold i Constantinopel 1843 og følgende Aar erfarede han de heldige og glimrende Resultater af Bottas Eftersøgninger, hvorved hans egen, allerede tidligere vaagnede Lyst til at prøve et lignende Foretagende ved Nimruds Ruiner, steg betydeligt. Ikke förend i Efteraaret 1845 lykkedes det ham, ved en liberal Understøttelse af den britiske Minister i Constantinopel, *Sir Stratford Canning*, at kunne begynde Udførelsen af sin Plan; og det er denne ved Duelighed, Indsigter, Smag og Dannelse udmærkede Diplomat, som England skylder Erhvervelsen af de vigtige og rige Monumenter og Samlinger af ældgamle asiatiske Kunstværker, der blev Udbyttet af *Layards* første Udgravninger. Disse fortsattes med den utrætteligste Iver og Anstrengelse giennem hele det følgende Aar (1846), og skiöndt det omsider lykkedes *Sir Stratford Canning* at udvirke Parlamentets Bevilgning af en Understøttelse til det Britiske Museum, for at kunne lade foretage Nimruds Udgravning i større Scala: vare de bevilgede Fonds dog utilstrækkelige, og langt under det, som den franske Regiering havde tilstaaet til Bottas mindre betydelige Arbejder ved Khorsabad. Ikke engang Bekostningen paa at sende en Tegner fra Eng-

land vilde man tilstaae, og Layard, der ikke havde lært Tegnekonsten, maatte, ved at öve sig, söge at opnaae den fornödne Færdighed i at aftegne saavel Indskrifter, som andre Gienstande, paa saadanne Steentavler, der, ved Stenens Skiörhed eller ved udvortes Indvirkninger, allerede ved Opgravningen vare i hensmuldrende Tilstand, eller ikke kunde bevares til at indpakkes og bortsendes.

Layard begyndte i Efteraaret 1845 sine første Arbejder ved Udgravningen af den störste af de Höie, der udgiöre de saakaldte *Nimruds-Ruiner*, hvilke i deres hele Omfang af Gruusbakker skulle indbefatte et Areal i det mindste 10 Gange saa stort, som Khorsabads. Den störste, af Layard aabnede eller giennemgravede Höi, som efter hans Mening skulde være den af *Xenophon* beskrevne Pyramide ved Staden *Larissa*, er tillige den höieste, og udgiör et endnu nogenlunde kiendeligt Parallelogram, omtrent 1800 Fod i Længden, 900 i Bredden og 60—70 Fod i Höiden. — At beskrive endog kun i almindelige Grundtræk de Opdagelser af begravede Palladsbygninger, med deres Labyrinth af Sale, Gallerier og Giennemgange, som det lykkedes Layard i en Tid af heved to Aar at bringe for Dagen: vilde langt overskride Maalet for disse Meddelelser. Jeg maa nöies med at angive nogle faa Data, for i Almindelighed at karakterisere den, som hans Fortælling udviser, til et Foretagende af saadan Art i höi Grad kaldede, med Aand og Talent begavede Englænders vundne Udbytte. I den første Deel af Layards Udgravninger (eller ved Juletid 1846) havde han endnu ikke aabnet meer end 6 Sale og Værelser. Efterat have faaet mere rigelige Midler til at fortsætte Arbeidet, kunde han udvide det saameget, at han, ved dets Slutning i Sommeren 1847, havde i forskellige Dele af Nimruds-Palladset aabnet i Alt nogle og 20 tildeels ved deres Störrelse og Længde af 160—200 Fod forbausende Sale og Gallerier, opfyldte med en saadan Mængde af Sculptur-Arbejder, at det ikke blev mueligt at optage og bortsende meer end en Deel af samme; og förend Layard i Julii Maaned 1847 forlod Nimrud, anvendte han sine talrige Arbeidere i flere Dage til atter at bedække de levnedes Monumenter med et tilstrækkeligt Jordlag for at bevare dem til en endnu meget rig

Efterhøst af et archæologisk Udbytte. At dette allerede har været endnu meget større og vigtigere, end det, som vandtes ved Bottas Udgravninger i Khorsabad, fremgaaer, som det synes, allerede utvivlsomt af Layards beskrivende Værk over hans Reise og Foretagender paa denne⁴⁾, hvortil ogsaa hørte et for Ethnographien i høi Grad vigtigt og interessant Besøg, saavel hos de chaldæiske Christne i Kurdistan, som hos de saakaldte *Yezider*, eller *Diævle-Tilbedere*.

Hidtil mangle vi endnu her i Staden et Exemplar af det store Layardske Kobberværk over Monumenter og Kunstværker fra Nimrud, som vil sætte os i Stand til en mere klar og fuldstændig Forestilling om disse, og deres Forhold til Monumenterne fra Khorsabad. Vi kunne imidlertid allerede ved de Afbildninger og Beskrivelser, som indeholdes i Reiseværket og andre Skrifter, sættes i Stand til at skiønne, at de i Nimruds-Palladset udgravede Grundbygninger ere af langt større Omfang, Pragt og Anseelse, end Palladset ved Khorsabad; at de af Layard opgravede Steencolusser af samme Art, som de, jeg ovenfor nævnede, vingede Tyre og Löver med menneskelige Hoveder, forsynede med langt Haar og Skiæg, og bedækkede med et Slags persisk eller medisk Hue, i Størrelse langt overgaae, men i Arbeidets Fuldkommenhed ikke give lignende Figurer, som forekom i Khorsabads Basreliefs, no_g t efter. Disse uhyre Figurer vare deels opstillede inde i en eller anden af Palladsets Sale (saaledes den vingede Mennesketyr, hos Layard, Vol. I. pag. 127) deels vare de anbragte uden for samme ved begge Sider af en Hoved-Indgang. De i umaadelig Mængde fundne, med Basrelief bedækkede Steenplader, hvormed Salene i Palladset vare prydede, udvise for en stor Deel de samme historiske og mythiske Figurer, som Bottas Monumenter fra Khorsabad; men de indeholde desuden en Mængde andre Fremstillinger, som i betydelig Grad udvide det hele archæologiske og antiquariske Udbytte af Bottas Værk og berige Undersøgelsen af den gamle assyrisk-persiske Kunst og Cultur med mangfoldige nye og vigtige Mate-

⁴⁾ Niniveh and its Remains, with — an Enquiry into the Manners and Arts of the ancient Assyrians. London 1849. 2 voll. 8.

rialier. Dertil hörer ogsaa en ikke ringe Deel Oldsager og forskellige Gienstande, fundne ved Udgravningen af Nimrud-Palladset; og vi kunne tænke os endnu meget af saadan Art begravet i Jordens Skiöd; da Layard, efter sin forstandige Plan, for at kunne bringe saa meget mere af Bygningens Grund, og af de med Konstværker prydede Vægge for Dagen, indskrænkede sig til at lade ligesom Miner eller Gange udgrave, langs med Idermuren eller Væggene i de störste Sale og Gallerier, hvis hele, engang frie og aabne, Rum, blev urört af Hakken og Spaden, og opfyldt med den Jordmasse, hvormed det i Aartusinders Löb var overdyngtet.

Vilde man nu endog kun blive staaende ved Bygningsmaaden af Palladserne i den mesopotamiske Tigris-Slette, da ere de Oplysninger, som Udgravningen af Nimrud have givet, höist interessante. Jordbundens Beskaffenhed, og Beliggenheden i Nærhed af den store Flod, gjorde det nödvendigt at sörgе for konstige Höider til Anlægget af saa store Constructioner. Uhyre Grundværker eller Opmuringer af Teglsteen og Leer, til en Höide af 30—40 Fod, dannede derfor den ophöiede horizontale Grundflade, hvorpaa man opførte Bygningens Mure, og som man imellem disse bedækkede med et Gulvlag, i Almindelighed af samme Slags soltörrede Steen („*unburnt brick*“.) Udgravningen behövede derfor aldrig at gaae dybere, end til denne Grundflade („*platform*“); og hvor man naaede denne, dannedes ved Gravning en horizontal Minegang, indtil man stödde paa den förste Muur, hvis Retning derpaa fulgtes ved Gravningen, indtil man fandt Port- eller Dör-Aabninger, som förte ind i Værelser eller Gallerier. Ved Indgangen til de störste af disse Aabninger fandtes, som Vogtere, et Par af de ovenfor omtalte gigantiske, af Menneske og Löve eller Tyr sammensatte Figurer; og Beskrivelsen over Opdagelsen af den förste, og som det synes en af de störste af disse Colosser, over Virkningen, som Synet af den gjorde paa Araberne, der flokkeviis ilede til Stedet fra en vid Omegn, da Rygtet spredtes om „Nimrud selv“, der var stegen op af Jorden, og over Maaden, hvorpaa Colossen hævedes op af sin Grav, efter halvtredie tusinde Aars Hvile — hörer til de interessanteste Fortællinger i Layards Bog. — Jeg vil endnu kun, blandt den nover-

skuelige Mængde af mærkværdige Facta og Opdagelser, som Udgravningen af Ruinerne ved *Nimrud* har bragt for Lyset, omtale en eneste. Imedens man var i Færd med at grave omtrent i Midten de sydøstlige Palladsruiner, gjordes den Opdagelse, at dybt under den nuværende Jordflade, men endnu 5 Fod oven over den første Levning af de ældste Mure, som her opdagedes, fandt man ligesom en heel Kirkegaard, hvor en sildigere Folkestamme havde begravet sine Døde, omhyggeligt nedlagte i Gravkister af de sædvanlige bagte Steen, undertiden bedækkede med en Plade af Marmor-Kalksten. I nogle Grave fandtes, foruden Leerkar, Perler, Smaating til Prydelse af Sölv og Kobber, smaa Kobberspeile, m. m., ogsaa Levninger af Skeletter, der faldt sammen i Stöv ved den første Beröring. Netop her, halvtredie Alen under dette med Grave opfyldte Jordlag, stödde Graverne paa Mure og Grundvolde af en Bygning, hvor man i et Rum af omtr. 50 Quadratalen fandt over 100 Steenplader med Billedhuggerarbeide, opstillede i Rader, og i den Orden, hvori de forestillede Gjenstande fulgte paa hverandre. Det var öiensynligt, at alle disse med Sculpturer og Kileskrift forsynede Tavler, have været udtagne fra Væggene, hvor de i en tidligere Tidsalder vare indsatte⁵⁾, og at man havde bestemt at anvende dem ved Opførelsen af et nyere Pallads; Layard mener til Bygningen i det sydvestlige Hiörne af *Nimrud*.

Opdagelsen af disse, for Aartusinder siden til Jorden betroede Grave og menneskelige Levninger, der fandtes i en ikke ubetydelig Höide (5 Fod) oven over ældre, ödelagte Palladsruiner, er et af de interessanteste Vidnesbyrd om den höie Alder, som maa tillægges disse Levninger fra forskjellige Tidsaldere og vidt fra hinanden fiernede Slægter. Det er som en i Jordens Skiöd bevaret Bog af den assyriske Historie, hvori en stor Begivenhed er fortalt — men uden al Fortolkning af Tid og Omstændigheder, hvilke vi maaskee engang skulle komme til at læse i Kileskrifterne.

⁵⁾ Vi kunne her, og i denne Anledning bemærke, at *Layard* har fundet overveieende Grunde til at antage, at overhovedet de tilhuggede Plader af Marmor-Kalksteen i Assyernes Bygninger indfattes paa deres Sted i de af Tegl opførte Mure, inden de af Billedhuggere og Steenhuggere forsynedes med deres Sculpturer og Kileskrift.

Imidlertid kunde man her ved Udgravningen ligesom see for sine Öine, hvorledes i Fortiden en assyrisk Hersker havde været i Færd med, fra det ödelagte Pallads at lade bortføre Sculpturarbejder til en sildigere Bygning, og hvorledes man, maaskee ved Krig og fiendtligt Overfald, er bleven forstyrret i Arbeidet, som siden ikke er bleven fuldført, og de tidligere Ruiner atter bedækkede med beskiermende Sand- og Jordlag. Det hörer til de historisk-archæologiske Mærkværdigheder ved de sidsnævnte Opdagelser af Layard, at man i disse Grave, hvor langt sildigere Generationer, i et 5 Fod höiere Jordlag, havde nedlagt deres Döde, finder i Gravkar, Prydelser og andre Oldsager en kiendelig Forskiel i Form og Stiil, ligesom tildeels i Materialet, hvorved en unis-kiendelig Liighed med Oldsager fra de *egyptiske* Gravhuler kommer tilsyne. I de samtidige eller höiere liggende Ruiner af ödelagte Bygninger fandtes ligeledes, i de Basreliefs, som man her udgrov, en kiendelig Forkiellighed fra Monumenterne i det nordvestlige Pallads; andre Krigsscener forestilles paa Tavlerne, deriblandt Plyndringen af en erobret Stad, indenfor hvis Mure der voxer *Palmer* og andre Træer; og nye Dyr (f. Ex. *Kameler* med deres Ryttere, og to Karrer, hvori Qvinder og Börn, som trækkes af Oxer), forekomme her, hvilke savnes paa Tavlerne fra en ældre Periode. — Mangfoldigheden af de i archæologisk, konsthistorisk og monumental eller palæographisk Henseende mærkværdige Opdagelser, som tilhøre *Layards* første Udgravninger, og som formodentlig endnu betydeligt ville udvides og beriges paa den nye Reise til Assyrien, som han 1850 har tiltraadt — er i övrigt saa stor, at jeg hellere opgiver, videre og nöiere at beröre Gienstanden, end at forsöge paa en summarisk Fremstilling deraf, som i den her fornödne Korthed, og uden et eller andet Grundrids af de paa forskiellige Steder opgravede Bygningsruiner, let vilde blive utydelig. Jeg vil saaledes endnu kun beröre et eneste i Ruinen „*Nimrud*“ fundet Monument, for den Vigtigheds Skyld, som dette Fund har faaet, ved *Rawlinsons* nylig bekendtgiorte Fortolkning af den assyriske Kileskrift paa et historisk Mindesmærke, der hörer til de mærkeligste og interessanteste af alle *Layards* Opdagelser.

Nimruds-Ruinerne, saaledes som de ere beliggende paa den store, af Tegl opmurede Grundvold eller Grundflade, danne en Fiirkant, paa hvis tre Hiørner, det nordvestlige, sydvestlige og sydöstlige, særskilte Palladsbygninger have været opførte; det sydöstlige Hjørne er det, hvor Gravene ovenover de ödelagte, med et 5 Fods Jordlag bedækkede Muurlevninger bleve fundne. I Midten af Fiirkanten findes Ruinerne af Centralpalladset, („the Central-Palace“) som antages at være af de ældste Bygningsværker i Nimrud; og her var det, hvor Layard (i Novbr. 1846) foruden en Mængde andre mærkværdige Oldsager (bl. a. Levninger af Vaaben og Rustninger af *Jern*, tildeels indlagte med Kobber) i en Dybde af over 50 Fod opdagede en fuldkommen vel bevaret Monolith, i Form af en liden Obelisk, omtrent 6 Fod 6 Tommer høi, oventil udhugget ligesom i 4 Trappetrin, og paa alle fire Sider bedækket med i Alt 20 smaa Basreliefs, hvis ypperligt bevarede Figurer „ere saa skarpe og vel tegnede, som om de vare udhuggede for faa Dage siden.“ Her forestilles bl. a. Kongen, paa to forskellige Steder, ledsaget af hans Følge; ved hans Födder ligger en Krigsfange. Hans Vizir og Gildinger fremføre Mænd, der bære Kar, Elefant-tænder, Metalstænger og andre kostbare Sager, deels paa Skuldrene og i Hænderne, eller lede forskellige Slags Dyr frem for Kongen, formodentlig som Tribut fra betvungne Nationer. Dyrene ere Elefanter, Næsehorn, Löver, Hiorte, forskellige Slags Aber, m. fl. Saaledes antager man, at disse Basreliefs ere udgravede til Erindring om den assyriske Konges Erobring af Indien, eller andre östlige Lande, og Kongens Navn paa Obeliskens er det samme, der findes paa de vingede Tyre, som ogsaa udgroves i Central-Palladsets Ruiner. Ovenover, imellem og nedenunder disse Basreliefs, der i 5 Rader löbe omkring Obeliskens, er anbragt en Inscription i Kileskrift, der i Alt udgiör 210 Linier, og hvis Læsning og Udtolkning af Major *Rawlinson* jeg nedenfor endnu vil beröre⁶⁾. — Ligesom denne Obelisk, der nu findes i det britiske

⁶⁾ Aftegninger af Obeliskens fire Sider skulle findes i Layards „Monuments of Nineveh“ Pl. 53, 54, 55 og 56. En mindre Tegning i Reiseværket. Vol. I. p. 347. Indskrifterne paa Obeliskens ere bekjendtgjorte i *Layards* „Inscriptions in the cuneiform character from Assyrian Monuments.“ Fol. p. 87—98.

Museum, hörer til det vigtigste og kostbarste Udbytte af Layards Udgravninger i Nimrud, saaledes maae vi ogsaa dertil regne de i *Elfenbeen* udskaarne Konstsager, hvoraf det lykkedes ham at bringe en betydelig Mængde i nogenlunde bevaret Tilstand til England, hvor man ved en sindrig Opfindelse (nemlig ved at koge dem i en Opløsning af dyrisk Gelee) har været i Stand til at restaurere disse Konstsager, hvori Tiden havde udtørret og fortæret den gelatineuse Deel af Elfenbenet⁷⁾.

Det er let at tænke sig, hvor stor Overraskelsen maatte blive i den lærde archæologiske Verden ved Opdagelsen af jorddækkede Ruiner, Levninger af kongelige Paladser, og mærkværdige plastiske Monumenter, Konstarbejder og Inscriptioner, ved hvilke pludselig, som ved et Trylleslag, den ene af Vest-Asiens ældste, navnkundige Stæder, det af *Nimrod* eller *Assur* anlagte *Ninive*, som Moses eller Genesis første Gang nævner i Fortællingen om Jordens Bebyggelse efter Syndfloden, (X. 9. 10.) skal være fremkommet for Dagens Lys; efterat man i halvtredie tusinde Aar kun havde vidst af denne Stads Undergang eller totale Ödelæggelse at sige. Det er bekjendt, at foruden hos *Moses* nævnes *Ninive* hos tre af det Gamle Testaments smaa Propheter, *Jonas*, *Nahum* og *Zephania*, om hvis Levetid (800, 5 eller 400 Aar f. Chr.) de forekommende Angivelser eller Formodninger i den nyere bibelske Kritik og Chronologie ere meget usikre og afvigende. Spaadommene hos Alle tre stemme overeens i deres Udtryk: at *Ninive* skulde lægges öde, dens Kongeborg bortskylles af Flodens Vande, dens Navn udslettes af Menneskenes Erindring; den skulde forvandles til en eensom og tör Örken, eller, som *Nahum* udtrykker sig (II. 9.) „*Ninive* er som en Dam fuld af Vand; men det skal bortflyde — Portene hos Vandet skulle oplades, og *Palladset* skal forgaae”; o. s. v. Hvad man endog vil sige om disse Prophetier, saa er deres Indhold blevet opfyldt, og *Ninive* forsvundet af Jorden efter den Persiske Erobring. Om denne finder man hos de Gamle en dobbelt Beretning; den ene hos *Diodor* fra Sicilien, som har fulgt den over 300 Aar ældre græske

⁷⁾ Ikke mindre end 44 Stykker af saadanne udskaarne Konstsager, eller Fragmenter af samme, ere beskrevne af Mr. *Birch* i „Transactions of the Royal Soc. of Literature”. New Series. Vol. I.

Historieskriver, *Ctesias*, hvis assyriske og persiske Historie i 20 Böger er tabt, paa de Brudstykker nær, som ere bevarede hos Diodor og nogle Andre. Det er hos ham, man finder den bekjendte Fortælling om den mediske Høvding Arbaces, og hans Oprør mod Assyernes Konge Sardanapal, der efter et tabt Slag indesluttede sig i Ninive, hvor han paa tredie Aar udholdt Medernes Beleiring, indtil Floden *Euphrat*, ved en pludselig Stigen af dens Vande (et Phænomen, der undertiden endnu skal indtræffe) oversvømmede Egnen, og bortrev en betydelig Deel af Ninives Mure. Sardanapal, der nu mistvivlede om længere at kunne modstaae sin Fiende, indesluttede sig med sit Harem, sit Hof og alle sine Skatte i det Indre af sin Kongeborg, lod stikke Ild paa Palladset og saaledes endte sit Liv; efterat han allerede i Begyndelsen af Beleiringen havde bortsendt sine Sønner og Døttre til en af sine troe Satraper i Paphlagonien. Mederne trængte da giennem Aabningen paa Stadsmuren ind i Ninive, hvis Indbyggere Arbaces vel behandlede skaansomt; men nødte dem til at rømme Staden, lod dem fordeles omkring i Landsbyer, og *sløifede Ninive aldeles*⁸⁾. — Dette maatte man saaledes betragte som den tidligere Erobring og Ödelæggelse ved Mederne (en *medisk* Erobring af Ninive omtaler ogsaa *Herodot.* I. 185.) hvorved er at erindre, at *Ctesias* hos de Gamle ikke havde noget særdeles godt Lov for sin Troværdighed, eller historiske Kritik; og at Beretningen om Sardanapal, der i övrigt i sine Grundtræk har et historisk Præg, i hvert Tilfælde maa sættes tilbage i en fiern og uvis Sagtid.

Langt mere historisk sikker er Erobringen og Ödelæggelsen af Ninive ved den mediske Konge Cyaxares, der vilde hævne sin Faders Nederlag og Död; hvorom *Herodot* i stor Korthed fortæller (I. 102. 103. 106); i det han henviser til sin Historie af Assyernerne og Mederne, som enten aldrig er skreven, eller er tabt. Dog taler han endnu paa et andet Sted (I. 178) om Ninives Ödelæggelse, hvor han tilføier: at efter den Tid blev Babylon det assyriske Riges Hovedstad. — Undtager man nu de faa, enten mythiske eller eventyrlige, Sagn om Ninus, som den første Stifter af Ninive (henved 2300 A. f. Chr.), om hans Begravelse i Palladset

⁸⁾ *Diod. Siculi Hist. Lib. II. cap. 24—28.*

og det uhyre Monument, Semiramis lod opreise over ham; om denne Dronnings krigerske Bedrifter og deres uheldige Ende; og om Sardanapals Undergang — da have vi omtrent Alt, hvad der i den hele gamle Historie er at finde om det Assyriske Monarchie; naar vi fradrage hvad der maa søges i den jødiske Historie, og i det Gamle Testamente, om de sildigere assyriske Konger i Babylon, efter Ninives Undergang. Saaledes indsee vi let, at det vilde være af betydelig historisk Interesse, dersom man turde vente sig, at ligesom et heelt Archiv for den gamle assyriske Historie, i en Periode, der ligger halvtredie til tre Aartusinder tilbage i Tiden, kunde aabne sig for os i den Mængde af Tavler, bedækkede med Kileskrift, som Bottas og Layards Opgravninger ved Khorsabad og Nimrud have bragt for Dagen, og hvis Rigdom langt overgaaer de skriftlige Monumenter af samme Art fra Persernes Tid, som hidtil ere opdagede. Vi ville dermed just ikke sige, at Udbytet for den asiatiske Verdens politiske og Cultur-Historie kan blive af meget stor Vigtighed, hvis endog Kile-Skrifterne fra Khorsabad og Nimrud kunne blive tilfulde oplyste og fortolkede, og hvis de da virkelig skulde findes at indeholde noget om flere assyriske Monarkers Krigstog og Erobringer, end netop de Kongers, som have opført Palladserne; hvilket vel ikke er meget rimeligt. Ja, Verdenshistorien maa uden Tvivl ogsaa egentlig vinde langt mere ved Konst-Monumenterne selv, end om man i Kile-Indskrifterne forefandt en eller anden Bekræftelse paa nogle af de fragmentariske Kongerækker eller assyriske Dynastier, som Ptolemæus og Eusebius have gienet; og i hvis Tidsfølge der findes Afvigelser hos de fleste nyere Chronologer. — Hverken det endnu ældre *egyptiske* Folk, eller Assyrerne og de gamle Perser, have bragt det til den egentlig *historiske* Tilværelse, som forudsætter i det Mindste en *annalistisk Litteratur*, og hvorved, blandt Jordens ældste civiliserede Nationer, det *jødiske* Folk i Vestasien, og det *chinesiske* i Östasien, hvert paa sin Maade, udmærker sig. — Det vil imidlertid være ganske afhængigt af hine vidtløftige Steenskrifters Læsning, hvorledes og hvorvidt enhver Uvished om, hvilken Tidsalder og Folkestamme man bør tillægge dem og de opdagede Ruiner, kan blive hævet — om de sidste *alle* skulle

regnes at tilhøre den i Bund og Grund ödelagte gamle assyriske Hovedstad, eller om de maaskee for en Deel kunne være af sildigere Oprindelse? — Hidtil har Udsigten til at opnaae *fuldkommen sikke Resultater* i den Henseende, ikke været ganske tilfredsstillende. Vi skulle imidlertid forsøge, i stor Korthed at giøre Rede for, hvor vidt man omtrent for Öieblikket er naaet, saavel i at danne sig en Forestilling om de udgravede Bygningers og Konst-Monumenters oprindelige Beskaffenhed, Indretning og Betydning; som i at læse og forstaae de Inscriptioner i Kileskrift, hvormed baade disse og hine rigeligt ere forsynede.

Mindst kunne vi dog her opholde os ved at forsøge at karakterisere de plastiske Monumenter eller Billedværker fra Indholdets eller Fremstillingernes, og fra Konstens Side. Det første er, om ikke saa rigt som Scenerne af det offentlige Liv og af Huuslivet, der fremstilles i de Egyptiske Gravmalerier, dog mangfoldigt og forskielligt nok til at give os en Forestilling om mange Dele af Assyrernes Cultur, Leveskik, Krigsfærd, Vaaben, Stridsmaade, Beleiringer, höitidelige Processioner, Kongernes Hof, deres Deeltagelse baade i Krigen og i Offeringer og hellige Skikke, m. m. *Kongen* synes paa de assyriske Monumenter at være forestillet, enten som beklædt med guddommelige Attributer, eller som en Typus, en Repræsentant af den höieste Guddom selv; og i hans hellige Handlinger, eller hvor han bringer sine Libationer af Offerskaalen for Alteret med den hellige Ild, findes sædvanligen iblandt hans Betiening de mythiske, vingede Menneskefigurer med Örnehoved. „Alle Kongens Handlinger”, siger Layard, „baade i Krig og Fred synes at staae i Sammenhæng med den nationale Religion, og under umiddelbar Beskiermelse af Guddommen. Udsyeningen paa Randen af hans egen og hans höie Tienestemænds Klæder have mythiske Betydninger; hans Vaaben, Sværdfæstet, Dupskoen paa Sværdsmeden, Armringene, ere prydede med Billeder af de hellige Dyr, Löven, Oxen, Væderen. Hoveder eller Födder af disse ere anbragte paa Stole, Borde, eller andet Bohave. Frugten af Pinien og Blomsten af *Lonicera* eller *Caprifolium* („honey-suckle”) forekommer uophörligt, snart i Form af Friser, som Capital paa Söiler, eller som Fryndser paa Kiortelen.” — Ogsaa paa Jagten og i Krigen finder

man Kongen afbildet i prægtig Klædning, paa Stridsvognen med Kastespyddet i Haand, eller med den spændte Bue paa Lövejagten, Hvad der især fortiener Opmærksomhed ved Krigsscenerne er, at man oftere i disse seer den vingede Figur i en Cirkel, med spændt Bue i Haanden, og Pilen rettet mod Fienden, svævende over Kongens Hoved — som er den samme *Ferwer*, eller beskyttende Genius, der findes paa *persiske* Monumenter. — Af de mange forskellige Optrin, der forekomme paa Monumenter, hvor Krigens Scener forestilles, vil jeg kun nævne den Mærkværdighed i Landets Culturhistorie, at der hvor man seer den kongelige Stridsvogn føres over Floden paa et Skib, finder man Krigere, som ved Siden svømme over paa opblæste Huder — en Skik, som efter maaskee 3000 Aar endnu den Dag er i Brug i de samme Egne ved Euphrats og Tigris' Bredder. — Med Hensyn til Stil og Konst-Charakter i alle disse udgravede, og for en stor Deel til Beundring vel bevarede plastiske Billedværker, da maa vi her nøies med den almindeligt giældende Bemærkning, at her i Nogle vel til en vis Grad findes Slægtlighed med den *egyptiske* Charakter, men i menneskelige Ansigtsformer en afvigende og eien-dommelig national Typus; derimod en stor, næsten identisk Lighed med Stilen i de gamle persiske Konstmonumenter; hvorhos dog den hele Gang og Udvikling i Vest-Asiens ældste politiske og Cultur-Historie, og dets to store herskende Monarkiers Følge, nødvendigen fører til, at vi, saafremt de opdagede Monumenter tilhøre *Assyrerne*, maa betragte disses Konst, dens Charakter og Stil, som den ældre og oprindelige, ligesom de gamle Persers Konst og Architectur som en sildigere (men bl. a. i Følge det forskellige Bygningsmateriale anderledes modificeret) Udvikling af den assyriske.

Ligesom nu adskillige af de faa, *over* Jorden bevarede Levninger af gammelpersisk Konst, som endnu findes i de pragtfulde Ruiner af *Persepolis* (f. Ex. de udenfor en Hoved-Indgang anbragte, af Muren fremspringende siddende Löve-Figurer) tydeligt vise hen til Stil og Charakter i de assyriske Konst-Monumenter, anbragte som Bygnings-Decorationer: saaledes maa, ved nøiere Betragtning og Studium af de arkitektoniske Forhold i Assyriens

dugravedeP allads-Ruiner, enhver Tvivl om deres Slægtskab med den gammelpersiske Bygningsstil forsvinde. Dog er, som vi have sagt, Forholdet saadant, at den *assyriske* Architektur, som den tidligere, desuden dannede sig i et Land, hvor man hverken eiede Graniten, eller andre haarde Steenarter, men kun havde Tilgang til den bløde Marmorkalk, der vel var meget tienlig til Sculpturarbeider, som kunde bevares under Tag, eller, tilhyllede af Jørd og Sand, kunde trodse Tidens Magt i Aartusinder; men som var langt mindre tienlig til Mure eller Söiler, der skulde udholde Luftens og Veirligets Indvirkninger. Derfor finde vi hos Assyrerne næsten alt Muurværk bygget af soltörrede Teglstene, og selv deres störste Pragtbygninger savne aldeles Piller og Söiler af Steen. At intet Spor og ingen Levning af saadanne fandtes ved nogen af Bottas og Layards Udgravninger, saa lidt som nogen *Vinduesaabning* var at finde i de over Jorden reiste indre eller ydre Mure: kunde ikke andet, end sætte de förste Opdagere, Maleren *Flandin*, hvem Aftegningerne til det store Kobberværk over Botta's Opdagelser skyldes, og Andre, som vilde oplyse disse gamle Bygningers Construction, i Forundring og Uvished. Flandin formodede vel allerede, at de assyriske Palladser have havt deres Lysning ovenfra; men det var *Fergusson* forbeholdt, at sætte deres hele Bygningsmaade i et klart Lys, ved skarpsindige Combinationer, og ved heldige Analogier og Oplysninger, hentede fra de persiske Monumenter og andre österlandske Bygningers Indretning. Ligesom vi skyldte denne Forfatters Indsigt i Architekturen og dens Technik en samlet og tydelig Beskrivelse over de forskellige Ruiner i *Khorsabad*, *Kojunshik* og *Nimrud*, saaledes som deres Beliggenhed, Anlæg og Bestemmelse lader sig udrede og oplyse efter de fundne Grundbygninger i Bottas og Layards detaillerede Afrids og Tegninger, naar disse underkastes den videnskabelige Kienders Studium og Betragtning: saaledes har *Fergusson* ogsaa, som det maa forekomme os, med udmærket Held börttryddet de allerfleste Vanskeligheder i at forklare alt det Særegne i de assyriske Palladsers og Templers Construction. Hans Grundtegninger og Restaurationer af Ruinerne bringe os disses nærværende, ligesom deres oprindelige Beskaffenhed saa klart for

Öie, som det vel er mueligt, hvor der handles om Monumenter med en Alder af halvtredie til tre tusinde Aar.

Fergusson har bl. a. udviklet en Theorie, der synes at bortrydde den Hovedvanskelighed, som Botta, Flandin og Andre fandt ved at forklare, hvorledes de overordentlig store og brede Rum til Sale, Haller eller Gallerier, som Ruinernes fuldstændige Udgravning maa bringe for Dagen, og som for det meste adskilles ved uhyre tykke Mellemure, kunde være *tagdækkede*; da her ikke findes mindste Spor enten til Steen-Piller eller Hvælvinger, og de sidste altsaa næsten overalt vare umuelige. Han antager, at en stor Deel af det Rum, der saaledes nu ligger ubedækket imellem Murene, har udgiort større *aabne* Rum eller Haller og Gaarde, enten uden anden Tagbedækning, end udspændte Telte, mod Sol og Regn, som man endnu kan finde det i den persiske Shahs Thronsal i *Teheran*; (Fergusson. Nr. 21. p. 184.) eller og, i de større Haller og Sale, med dobbelte Rader af *Træ-Piller*, som bare et Tag med en højere Overbygning („*Talar* or platform”) ⁹⁾. Murenes Höide (i Khorsabad) antager han, maatte i det mindste have været liig Höiden af de største vingede Mennesketyre, det vil sige 18—19 Fod; og højere mener han heller ikke at de have været. Naar en saadan Muurvæg tillige var forsynet med et lavt Brystværn, vilde dens hele Höide netop være det dobbelte af de sædvanlige, med Basreliefs forsynede Kalksteens-Tavler, der fandtes indsatte i Murens underste Deel, imedens den överste Halvdeel har været decoreret med malede Prydelser, eller undertiden forsynet med Inscriptioner. Ovenpaa de af soltörrede Tegl opførte Mure — hvis umaadelige Brede eller Tykkelse ¹⁰⁾ tillige kan have gjort dem skikkede

⁹⁾ Man finder en saadan forestillet paa to af Portalerne (the southern doorways) til den colossale Halle („Xerxes' Hall of hundred Columns”) i Ruinerne af Persepolis, hvis Areal har været omtrent 50,000 Qvadratfod. Her sees Kongen, siddende paa sin Throne, der er reist paa en slig Overbygning, med en over denne opløftet Himmel eller Baldachin („The king, seated on a *Talar*, under a *Tabzar*.”). Fergusson. p. 180. 181.

¹⁰⁾ I de 3 fornemste Sale eller Haller, i Khorsabads-Palladset, ere de to Ydermure resp. 16 og 21 Fod, de to Mellemure 12½ og 13½ Fod tykke; imedens Salenes Brede dog kun er resp. 33, 21 og 29 Fod, til en Længde af omtrent 105 Fod.

til Opholdsteder, naar Murene til Beskyttelse imod Veiret og til Bequemhed for Beboerne vare gulvlagte enten med brændte Steen, eller snarere med et Plankegulv — forudsætter Fergusson to Rader af lave Træsøiler; disse, tilligemed de høiere, der reiste sig fra Gulvet af de ved Murene omsluttede Gaarde eller Haller, have baaret et 12—15 Fod opløftet fladt Tag af Leer, („a flat terrace roof over each wall, composed of mud, and plastered on the surface.”) hvilket Tag altsaa maatte hvile paa et Lag af Bielker og Bræder. — Paa denne Maade bestod vel de assyriske Kongeborge egentlig af to Vaaninger over hinanden; men indrettede paa en saa egen Maade, at den överste, med sit flade Tag og halv aabne Sider, baade kunde give kölige Opholdssteder efter Solens Nedgang, og tillige for en stor Deel beskytte den nedre Vaaning, med dens store Pragthaller og mindre Værelser, imod Solstraalerne, og lade Lyset falde ind i disse, uden Hielp af egentlige Vinduer, hvortil intet Spor er at finde i nogen af de der udgravede Ruiner. Hvor det over Bygningen udstrakte horizontale Tag paa visse Tider af Dagen hertil var utilstrækkeligt: havde man det ovenfor angivne Middel, at hielpe sig ved udspændte Forhæng eller Soltelte. — Desuden, antager Fergusson, have de assyriske Palladser i Midten, eller ovenover flere af de störste Haller havt hiin endnu høiere, over det flade Tag opløftede Overbygning, (*Talar*) som er en karakteristik Deel af den assyriske-persiske Bygningsmaade, og hvortil man endnu i sildigere Tidens orientalske Bygningsstil kan finde Spor. Hos de gamle Perser see vi af monumentale Levninger, at det formodentlig var paa saadanne ophöiede Steder, hvor Kongerne, ved festlige Leiligheder, eller ved store Hær-Syn, have viist sig offentlig og i fuld Pragt for Folket. (Jfr. S. 105 og Anm. 9.)

Det meget usædvanlige og besynderlige, som vil forekomme os at finde Sted i en saadan Architektur, naar vi betragte den allene efter de Forestillinger, vi have dannet os efter egyptiske, græske, romerske, eller Middelalderens Bygningsværker, forsvinder for en stor Deel, naar det oplyses, saaledes som *Fergusson* har gjort, dels ved Undersøgelser over Ruinerne af Persepolis, dels af andre österlandske Bygninger, bl. a. Salomons Tempel og Pallads, som de beskrives i det G. Test. og hos Josephus. Mange

Omtændigheder ved Ruinernes Beskaffenhed blive os herved forstaaelige; saaledes f. Ex. at man allevegne kun finder den underste Deel af overordentlig tykke, men ikke meget høie Inder- og Ydermure, med deres udhugne Konstprydelse og Inscriptioner, vel bevarede; men derimod intet Spor til nogen Overbygning, af Tag eller Piller. Man veed, det hører overhovedet ikke til Orientens Skik, at bygge i Höiden; ikke at have høie, men vidtløftige Boliger; ligesom de *flade*, med Rækværk eller Brystværn forsynede *Tage*, endnu ere almindelige hos Maurerne, Araberne, Tyrkerne og andre österlandske Nationer. Naar nu Alt, hvad der i de assyriske Palladser reiste sig over Murene, var *Træværk* og Söiler af *Træ*, og naar, som Spor vise, disse assyriske Kongeborge for en stor Deel ere blevne ödelagte ved Ild¹¹⁾: da bliver det saa meget lettere forklarligt, at dennes Virkning paa det törre Træværk maa have været pludseligt fængende og med voldsom Hast fortærende. Men hvorledes forklare vi da den for en stor Deel ypperligt bevarede Tilstand, hvori man har fundet de Konstmonumenter, hvormed Murene vare beklædte? Det synes jo uundgaeligt, at baade det nedstyrtende Tag, og den mere langsomt og efterhaanden nedfaldende Deel af Murene, ovenover Kalksteens-tavlerne, maatte tilföie de i disse ophöiet udhuggede Figurer betydelig Skade. — Men her har Fergusson paa en sindrig Maade viist, hvorledes netop en Bygningsmaade, som den af ham forudsatte, har kunnet redde Konstværkerne fra Undergang ved og efter Branden. Denne har nemlig i Hallerne og Salene slet intet Stof, ingen betydelig Næring kunnet finde; med Undtagelse af de smekke Træ-Söiler, der bare Bielkeværket og Palladsets hele Overbygning. I denne har Ilden först og især grebet fat; det

¹¹⁾ Dette gjelder bl. a. om alle de udgravede Pallads-Ruiner ved *Khorsabad*. Et næsten sikkert Beviis paa at de efter en Erobring ere satte i Brand, efterat være först udplyndrede, har man deri, at der (som *Botta* beretter) ved deres Udgravning ikke i Gruset er fundet nogen Gienstand, enten af Metal, Leer, eller nogen anden varig Materie. Anderledes forholder det sig i det mindste med en Deel af *Nimruds-Ruinerne*, hvor mange og forskiellige Slags Oldsager (bl. a. de ovenfor nævnte mærkværdige Elfenbeensarbejder) efterhaanden findes i Gruset.

lette Træværk, tilligemed de store Forhæng og Tæpper¹²⁾, har givet den en öieblikkelig opblussende Næring, og snart bragt det dertil, at med de hastig giennembrændte Piller, (saavel de höie, der naaede fra Gulvet, som de lave ovenpaa Murene), maatte Loftet og Overbygningen styrte ned, og med sin Masse af Leer og halvbrændt Tømmer i et Nu fylde en stor Deel af det aabne Rum imellem Murene¹³⁾, hvorved disses underste, med plastiske Arbejder prydede Deel, saa meget snarere kunde faae et beskiermende Dække. Dette maatte ogsaa snart, ved den efterhaanden nedstyrtende Overdeel af de ubedækkede, af soltörrede, ubrændte og derfor snart hensuldrende Tegl opførte Mure, og ved tilskyldet Jord og Gruus i det tropiske Climas Regntid forhöies; indtil det saaledes voxende Jordlag giennem halvtredie tusinde Aar har naaet den Höide, hvori man nu fandt det over Ruinerne¹⁴⁾.

En anden vigtig og væsentlig Omstændighed ved de hidtil iværksatte Udgravninger og Opdagelser af assyriske Bygninger og Monumenter, som her endnu med nogle Ord maa beröres, er den store og i Öine faldende Forskiel i Stil og Udförelse imellem Monumenterne i Khorsabad og Koyunshik, (Ninive) og i *det nordvestlige Pallads* i Nimruds-Ruinerne. Om *Koyunshik*, hvis Udgravning for nærværende Tid er en Hovedgjenstand for Layards anden assyriske Reise, bör enhver Mening eller Hypothese udsættes, indtil Resultaterne af den utrættelige Opdagers nye Foretagende ligge klart for Dagen: og det kan være nok at bemærke, hvad man allerede veed af Layards foreløbige korte Beretninger

12) Det er vel ikke usandsynligt, at adskillige af de store Haller eller Gallerier, der findes i de assyriske Ruiner, have været afdeelte i flere mindre Rum, enten ved Skillerum af Bræder, eller ved ophængte Forhæng.

13) „If the sculptures had remained uncovered after the fire, it is more than probable, that they would have shown traces of human, as well as of elemental violence. — — — The falling Roof, with its halfburnt timbers and rubbish, would, as nearly as may be, have filled the rooms up to the height of the top of the sculptures; of course higher nearer the walls, than in the centre. Succeeding rainy seasons would consolidate this, and also bring down the upper portions of the now exposed walls.” &c. *Fergusson*. 307. 308.

14) Botta fandt dog, efter Sigende, ikke over 6 til 8 Alen (*„trois à quatre metres”*) Jord over de bevarede Basreliefs, og paa et Sted fandt man, i Landsbyen Khorsabad, den överste Top af Huen paa et Par af de höieste *Tyre* i Ruinerne at stikke frem af Jorden. (*Botta monuments de Ninive*. p. 74.)

i Breve: at Dimensionerne i disse colossale Ruiner i det mindste ere 4 Gange saa store, som de ved Khorsabad udgravede Palladsruiner. Voldstedet, eller den ophöiede Grundvold for Palladset ved Koyunshik, skal nemlig have en Omkreds af henved 7800 Fod; en af de senest her udgravede Haller eller Palladsgaarde har en Længde af 180—200 Fod, til 45 Fods Brede, og er saaledes meer end dobbelt saa stor som nogen Sal i Khorsabad-Palladset. — Med Hensyn til hiint nordvestlige Pallads, da behöver man, efter Fergussons Mening, at gaae i det mindste henved 800 Aar *længere tilbage i Tiden*, end ved Ruinerne i Khorsabad, for at bestemme den höiere Alder, som med Rimelighed kan tillægges det nordvestlige Pallads, i Sammenligning med de nyere Constructioner, baade i Nimrud og i Khorsabad. Som Vidnesbyrd om denne höiere Alder fremhæver Fergusson i Særdeleshed den forskellige Stil i Konsten, de mere omhyggeligt bearbejdede Figurer i hiint Pallads, naar de holdes ved Siden af Konstværkerne fra en sildigere Periode i Khorsabad og Koyunshik. Saaledes er der f. Ex. ogsaa en meget stor og i Öine faldende Forskiel paa Kongens Dragt, Formen af hans Harnisk og Stridsvogn, af Thronen og andre Gienstande, som forekomme i de *ældre* Basreliefs; ligesom Folket, Krigerne, Fienden som bekæmpes og overvindes, synes at være af heelt andre Stammer, end dem, hvis Billeder forestilles paa Tavlerne, der fandtes i Khorsabads Ruiner. Ligeledes er Skikkelsen af de store Tyr-Centaurer, eller vingede Oxer med Menneskehoveder, som man har opgravet i Nimrud-Palladset, betydeligt forskiellig; og den her fundne *vingede Löve* er eiendommelig for dette Pallads, og hidtil ikke andensteds opdaget. Endelig kan det endnu tilføies, at det var her, hvor *Layard* allerede under sine første Udgravninger i Nimrud, hvor han dog maatte efterlade saa meget af det imellem Murene værende, med Jord og Gruus opfyldte Rum uopgravet, gjorde saa mange og vigtige Fund, baade af de forhen omtalte Elfenbeenssager, Brudstykker af Hjelme, Vaaben og andre Oldsager, hvoraf intet Spor var fundet i Khorsabads Ruiner.

Det er saaledes öiensynligt, at man først ved Sammenligninger imellem de forskiellige Palladser og deres plastiske Billed-

værker, vil komme til en mere klar og rigtig Forestilling om Assyrenes Kunst, og dens Forhold til Egypternes (maaskee tidligere) og til Persernes sildigere. En sammenlignende Betragtning og Undersøgelse af de föromtalte Hoved-Ruiner (*Khorsabad*, *Nimrud*, og det endnu mindst bekiendte *Koyunshik*) er ligeledes nödvendig, for at oplyse den eiendommelige assyriske Pallads-Architektur og fremstille dens Theorie, og dens historiske Forhold. *Fergusson* har saaledes ikke allene paa den heldigste Maade forklaret saa mange egne og besynderlige Omständigheder i disse Bygningers Anlæg og Indretning (hvoraf endeel ovenfor er omtalt;) men han har tillige med sit övede og klare Blik udviklet den assyriske Architekturs særegne Stil og Charakter, og har viist, hvorledes det er i den, vi maae söge de ældste, oprindelige Elementer til alle *semitiske* Nationers Bygningssskik og Kunst, saaledes som den i Tidernes Fölge efterhaanden er forplantet til Perserne, Syrerne, Israeliterne, Araberne, og fra disse igien til Islamismens Bekiendere, eller de mohammedanske Folkefærd i Asien, Afrika, og tilsidst i Spanien¹⁵). — Til de mest i Öine faldende og usædvanlige af hine Egenheder ved de *assyriske* Palladser hörer unegtelig Murenes uhyre, næsten utrolige Tykkelse (fra 12, 16 indtil 20—22 Fod) til en forholdsviis ganske ubetydelig Höide; men ogsaa denne Omständighed forklarer sig selv, som vi ovenfor have seet, ved *Fergussons* Theorie. Disse let opførte Mure vare indrettede til Beboelse ovenpaa deres Flade, der dannede Gulvet til den övre Vaaning, hvis lave Træsöiler bare dens let byggede, flade Tag, hvilket, med sit Brystværn og sin fra Midten til Siderne heldende Flade, baade var indrettet til der at kunne nyde Aftenens Svale og til at give Regnvandet Aflöb. Murenes enorme Tykkelse gav saaledes ogsaa Palladsets Portaabninger og Portgange en ligesaa

¹⁵) At den mauriske Architekturs *flade Tage*, den i Rummet udbredte *Bygningsmaade*, med kun enkelte Stokværk, og de i Palladserne *indsluttede Gaarde*, der omgives af Sale og mindre Værelser (som man bl. a. finder i *Alhambra*) have deres ældste Typus i den assyriske Architektur — er vel öiensynligt. Skulde man ikke ogsaa kunne söge Oprindelsen, eller det tidlidste Element til Maurernes særegne Kuppelbygning, snarest i Assyrenes og Persernes *Talar*, eller den over det flade Tag oplöftede Overbygning — ligesom et Slags halv-aabent Lysthuus oven paa Taget?

usædvanlig Dybde; men denne kan paa en naturlig Maade forklare, hvorfor man hos Assyrcerne netop har valgt Portaabningen til i sammes Sidevægge at anbringe de største og prægtigste Sculpturarbeider, de mest colossale Figurer af vingede Tyre, Löver eller assyriske Sphinxer. Heri finder man den Forandring i Persepolis, at siddende Löve-Sphinxer der kun ere anbragte *udenfor* Hoved-Indgangen; men Portgangens Sidevægge har man derimod i Persepolis prydet med Basreliefs, der forestille Perserkongen, enten i höitidelig Procession, eller siddende paa Thronen, o. s. v. Vi kunne ikke videre forfølge den forskellige Charakter, som Bygningskunst og Sculptur have taget i deres Overgang fra den assyriske Stil til den persiske; men maa nøies med at fremhæve den ene Hovedbemærkning af Fergusson, at ligesom Sculpturens Kunst, der indtog en saa betydelig Plads i *Assyrernes* Bygningsornamenter, gik tilbage og blev langt mindre betydende hos *Perserne*: såaledes har den egentlige Architektur i omvendt Forhold gradviis hævet sig i Storhed og Betydenhed under Overgangen fra Assyrcerne til deres persiske Overvindere og Erobrere; indtil denne Kunst i Xerxes' Kongehalle, med dens Skov af majestætiske Steen-Söller, frembragte et af de mest sublime og storartede Bygningsværker, som Verden har seet — det höieste og herligste i det mindste, „som Asien nogensinde allene ved egne Kræfter, ved egen Konst, har frembragt.” (*Fergusson*, p. 363). Hvad Assyrernes egen Bygningskunst angaaer, da betragter denne Forfatter det som aldeles utvivlsomt og afgjort, at i de mindst 8 Aarhundreder, som ere forløbne *imellem Opførelsen af det nordvestlige Nimruds-Pallads og Palladset i Khorsabad*, har en betydelig Synken eller Forringelse i den assyriske Konst faaet Indpas. Der er ikke allene en langt höiere Grad af Fuldendelse, Elegants og Værdighed i de Værker, som tilhøre den *ældre* Konstperiode i hiint Nimrudspallads; men baade menneskelige og Dyrfigurer ere i Tegningen mere correcte i de ældre Værker i Nimrud, end i dem, man har fundet i Khorsabad. Dette, tilføier Fergusson, kan ikke undre os; „thi gaae vi atter 800 Aar længere *ned i Tiden* til vi naae *Persepolis*, da finde vi Sculpturarbeider, der staae ligesaa meget under dem fra Khorsabad, som disse ere

ringere end Kunstværkerne fra Nimrud." Vil man endog ligne de *sidste* med Arbejderne i Persepolis, da, mener F., vil Afstanden ikke være mindre, end den kan være imellem Sculpturerne fra Parthenon, og en romersk Triumphbue (pag. 364.) Derimod staaer *Architekturen* i Persepolis (uden engang at tale om dens herlige Marmorsøiler med en Høide af 60—65 Fod) i den Grad høiere, baade i Konst og i colossal Storhed, at blot den ene Xerxes' Halle har under sit Tag dækket et større Rum end hele det nordvestlige Slot i Nimrud; uberegnet endog den store Palladsgaard.

Det staaer endnu tilbage at meddele noget om det Standpunkt, som man hidtil har opnaaet i de assyriske Mindeskrifters Læsning, og hvorvidt man altsaa, ved Hielp af den, er kommet i at bestemme, hvilket Folk og hvilken Tidsalder de udgravede Palladsruiner tilhøre; og navnlig, om de alle, eller hvilke af dem, i Fortiden have udgiort Assyriens allerede for 2400 Aar siden ødelagte Hovedstad, Ninive. Det er bekiendt, at Major *H. C. Rawlinsons* berømte Fortolkninger af de store persiske Mindeskrifter i *tre* asiatiske Sprog over *Darius Hystaspis* (ved *Bisuton* og *Naksh i-Rustam*) have været af ikke ringere archæologisk Vigtighed for Persiens Vedkommende, end Steenskriften fra Rosette til Fortolkning af Egypternes forskellige Skriftarter. Ved Hielp af disse i høi Grad interessante persiske Monumenter, og understøttet ved Læsningen af de øvrige faa hidtil bekiendte persiske Inscriptioner af lignende Art, fra Achæmenidernes Periode, har man ei allene kunnet opnaae større Sikkerhed i Læsningen af Kileskrift i Almindelighed; men man kom allerede derved til Kundskab om Brugen af en særegen Art af dette Slags Skrifte tegn for det gamle assyriske eller babyloniske Sprog. Grundvolden til denne vigtige Berigelse af den asiatiske Palæographie lagdes derved, at Rawlinson i de achæmeniske Indskrifter opdagede over 80 egne Navne, og ved dem ikke allene kunde ledes til Kundskab om Skrivemaaden af disse Navne i den assyriske Text, men tillige om Brugen og Lydbetegnelsen af omtrent 100 tilsvarende assyriske Elementer i

Kileskriften. Det synes ogsaa allerede afgjort ved Rawlinsons Studium og Oplysning af disse ærværdige historiske Monumenter, at Assyrenes, eller (som Rawlinson sædvanlig benævner det) det babyloniske Sprog, endskiøndt det hverken er Hebraisk, Chaldæisk, eller Syrisk, dog har saa mange Analogier med disse Sprog, at det maa regnes til den *semitiske* Stamme, hvorved saaledes allerede dets væsentlige Forskiellighed er afgjort fra de to Sprogarter (Zend eller Gammel-Persisk, og Medisk, eller rettere Gammel-Tatarisk) i hvilke de to andre ligelydende Texter i de achæmeniske Minde-skrifter ere affattede. Men uheldigviis lærte disse Opdagelser ogsaa, at den assyriske-babyloniske Kileskrift er af saadan Beskaffenhed, at den vel, ligesom den persiske, er af phonetisk, eller lydbetegnende Natur; men at den dog ikke har faste individuelle Tegn for hver enkelt Bogstav- eller Stavelse-Lyd. Den har et betydeligt Antal forskiellige, anderledes sammensatte Tegn af Kileskriften, der kunne anvendes, og ofte sættes i Stedet for hinanden. Med andre Ord, den assyriske Skrift har havt flere Tegn for de samme Lyd-Elementer i Sproget; den bruger ogsaa stundom det samme Skrifttegn til at udtrykke forskiellige Bogstaver, eller undertiden Stavelser; den har stundom ideographiske Tegn, og Forkortninger, i Stedet for de phonetiske; stundom forekomme ogsaa virkelige Synonymer i Ordenes Brug; grammatiske Suffixer og Affixer benyttes, eller udelades; og Dialect-Egenheder ere ikke uden Indflydelse paa Skrifttegns Anvendelse. Den største Vanskelighed af alle disse maa dog fremstaae ved en jævnlig Omvexling af Tegnskrift og Lydskrift, af Stavelse-tegn og Bogstavtegn, og ved Brugen af det selvsamme Tegn undertiden i alle disse forskiellige Betydninger.

Delte er saaledes Resultaterne af de sildigste Oplysninger, Rawlinson har meddeelt om sine assyriske Skrift- og Sprogforskninger; og hvad *Skrifttegnene* angaaer, da stemmer den lærde Englænder ogsaa overeens med *Botta*, som et Par Aar tidligere udgav en Afhandling „over den assyriske og persiske Kileskrift“. *Botta* vil deri bl. a. have lagt for Dagen: 1. at visse assyriske Skrifttegn kunne omvexle med hverandre, uden Forskiel i Betydning. 2. At der ikke findes nogen væsentlig Forskiellighed imellem *Skrifttegnene* i de assyriske Inscriptioner i *Van*, i *Persopolis*,

og i *Khorsabad*. 3. At *Sproget*, hvori de assyriske Indskrifter paa alle tre Steder ere affattede, efter al Sandsynlighed er det samme; efterdi Pronomina, Artikler og grammatiske Tegn (*les signes grammaticaux*) ikke ere forskellige¹⁶⁾. — Det er neppe mueligt for den, som er ganske uindviet i Maaden, hvorpaa man efterhaanden har ledet sig frem i Opløsningen og Fortolkningen af *Egypternes* forskiel- ligd Skrifter, at begribe, hvorledes der alt har kunnet giøres saa bety- delige Fremskridt i Kileskrifternes Læsning; thi ei allene har *Rawlin- son*, som nylig bemærkedes, kunnet fortolke de to lange Indskrifter (i det Persiske) over Darius; men han har været i Stand til, foruden de hundrede *assyriske* Tegn, som han tilsidst bragte frem, ved at sammen- holde dem med de tilsvarende Ord i den persiske Text, ved andre sildigere kritiske Undersøgelser og Sammenligninger af assyriske Indskrifter, at tilføie omtrent halvtredsindstve nye; „og til dette Bekiendtskab (siger han) med den phonetiske Betydning af omtrent 150 Tegn, indskrænker sig min nærværende Kundskab om de ba- byloniske og assyriske Alfabetet.” Ligesom Rawlinson overhove- det erklærer sig for overbeviist om, at *Kileskriftens Oprindelse maa søges i Assyrien*, saaledes antager han, at det hele assyriske Skriftsystem har havt sit Udspring fra det Egyptiske; uden at han vil afgjøre, om Kileskriften er opkommen før eller efter Over- gangen fra Billedskriften eller Hieroglypherne til Egypternes hie- ratiske eller demotiske Skrift; skiöndt det sidste dog vel er rime- ligst, hvad ogsaa R. synes at mene. Jeg vil her endnu tilføie den korte Charakteristik, han ved samme Leilighed giver over Assyrenes Kileskrift: „Alfabetet er deels ideographisk, deels

¹⁶⁾ Memoire sur l'écriture cuneiforme, par M. Botta. Paris 1848. 197 p. Svo. (pag. 4. 5.) Han meddeler og giennemgaaer i dette Skrift i Alt 125 Grupper af ligegiældende assyriske Skrifttegn (*caractères homophones*); og meddeler tilsidst sin Mening om Anledning og Aarsager til denne Beskaffenhed ved den assyriske Kileskrift. p. 166—171; efterat han p. 166 tydeligt har fremsat det let fattelige Forhold i den Henseende imellem Hieroglypherne og de assyriske Skrifttegn: „Il n'y a rien de commun entre les homophones égyptiens & les equivalents assyriens; le principe de ces deux écritures est évidemment dif- férent; un caractère hiéroglyphique représente un objet, dont le nom dans la langue égyptienne commence par la lettre que ce caractère à représenté, quand il est employé phonétiquement; dans l'écriture assyrienne *les signes ne représentent pas des objets.*” &c. p. 166.)

„phonetisk; og Tegnene ere atter i nogle Tilfælde Stavelsetegn, i
 „andre betegne de en enkelt Bogstavlyd. Hvor et Tegn udtrykker en
 „Stavelse, gisser jeg, at Stavelsen har været det eiendommelige
 „(*specific*) Navn paa den Gienstand, som Tegnet forudsættes at
 „skulle forestille; hvorimod i Tilfælde, hvor Tegnet har en alpha-
 „betisk Betydning, denne synes at have den i Benævnelsen paa
 „den vedkommende Gienstand *herskende* Lyd. Paa denne Maade
 „mener jeg, vi allene blive i Stand til at forklare det anomale
 „eller uregelmæssige Forhold ved mange assyriske Skrifttegn, hvilke
 „undertiden phonetisk betegne en fuldstændig Stavelse; og paa
 „andre Steder kun eet af de Lyd-Elementer, hvoraf Stavelsen be-
 „staaer. Man kan ingenlunde paastaae, at den phonetiske Deel af
 „Alphabetet er heelt igiennem en Stavelseskraft; eller at ethvert
 „Lydtegn forestiller en fuldstændig Articulation, og *altid den*
 „*samme*. Vi maae indrømme, at der gives en betydelig Deel Sta-
 „velsetegn (*an extensive syllabarium*); men det er ikke mindre
 „vist, at mange Charakterer kunne allene forklares som *enkelt*
 „*Consonanter*. Disse Charakterer kunne vel i Almindelighed ad-
 „skilles i saadanne, der begynde, og de, som ende et Ord (*initial*
 „*and terminal*); eller den Vocallyd, som maa ledsage dem, gaer
 „i nogle Tilfælde foran en Classe af bemeldte Bogstavtegn, og i
 „andre følger den efter samme; men i endeel Tilfælde anvendes
 „den samme Charakter i Kileskriften, baade til at begynde og
 „slutte en Stavelselyd (*articulation*); og Skriftens hele phonetiske
 „Structur er i en saa raa og elementar Tilstand, at man næsten
 „maa mistvivle om at kunne bringe den i et bestemt og regelret
 „System. Men en endnu mere afskrækkende Vanskelighed, ja saa
 „stor, at jeg kun kan tænke mig en fiern Muelighed til at overvinde
 „den, er, at visse assyriske Skrifttegn udtrykke to Lyd, som til
 „den Grad ere forskellige, at de hverken kunne bringes i beslægtet
 „Forhold til hinanden; ei heller, naar det endog antages, at Tegnet
 „oprindeligt betyder en Stavelse, som ved given Leilighed kunde
 „sammentrænges til dens herskende Lydelement, vil da den anden
 „Betydning af Tegnet findes indeholdt i den fuldstændige og
 „oprindelige Stavelselyd. (*nor — will the other power be*

„found to enter at all in the full and original articulation.“¹⁷⁾).

Major Rawlinson har ikke ladet sig afskrække ved Vanskeligheder, som undertiden i det assyriske Alphabet endog synes at overgaae dem, mod hvilke man har at kæmpe i det egyptiske; ved hvilket man i det mindste har en betydelig Hielp i at kunne anvende koptiske Ord til at bestemme Meningen af en stor Deel gamle hieroglyphiske eller demotiske Skrifttegn. Han dölger, som vi have seet, ingen af de Hindringer, som her blive at overvinde, selv for den, der allerede har vundet Indsigt og Övelse i at læse de *persiske* Indskrifter; og han taler med stor Beskedenhed om de Fremskridt paa den tornefulde Vei, han hidtil har kunnet giöre i Fortolkningen af *assyriske* Kileskrifter. Et halvt Aarhundrede er allerede forløbet, siden Rosetta-Stenen blev opdaget, og ved den Nöglen funden til Fortolkningen af en Deel hieroglyphiske Figurer („*a partial key to the hieroglyphics*“); og dog har dette Studium, som en egen Deel af Sprogforskningen, „neppe giennemgaaet sit første forberedende Stadium af Udviklingen.“ Hvorledes vilde man da kunne vente sig, at i et Sprog, som det assyriske, efter Rawlinsons Mening „langt vanskeligere, end det egyptiske“, og med ingen Hielp, som den, man for Egypternes Mythologie og Kongerækker, kan have af Plutarch, Manetho og Eratosthenes, skulde to eller tre Individuer kunne udrette meer i et Par Aar, end hele Europa har kunnet tilveiebringe i et halvt Aarhundrede? — Den lærde engelske Orientalist har imidlertid gjort nöiagtig Rede for, hvorvidt han paa den Tid (Februar 1850) var naaet i Ordkundskab (omtrent 200 assyriske Ord kiendte han med fuld Vished i Betydningen, og nogenlunde (approximately) i deres Lyd); ligesom i at kiende Sprogets grammatiske Organisme, og dets Slægtskab eller Stilling til de nyere semitiske Sprogarter, blandt hvilke Rawlinson vil henregne det — omtrent vel i et saadant Forhold, som det, hvori Zend og Sanskrit staaer til andre Japetiske Sprogclasser. Foruden de grammaticalske Antydninger, han har med-

¹⁷⁾ *H. C. Rawlinson on the Inscriptions of Assyria and Babylonia. Journ. of the Roy. Asiatic Society. Vol. XII. (1850.) p. 404. 405.*

deelt, og som han selv anseer for tilstrækkelige til at vise de stedfindende Analogier imellem det gamle assyriske-babyloniske Sprog paa den ene Side, og det *Hebraiske*, *Chaldæiske* og *Coptiske* paa den anden: har han desuden bestyrket dette Sprogslægtskab ved endeel Exempler af *Ordforraadet*, hvorved Liigheden med de semitiske Sprog maa komme endnu mere tilsyne; og hvorved han betragter det som afgjort: at næsten alle assyriske Rod-Ord i deres Grund-Element, eller i Consonantlyden, *kun have en tvøfoldig Bogstavlyd* („the roots are almost universally *bilateral*”).

Imod Rawlinsons Fortolkninger over de assyriske Inscriptioner (saavidt disse findes paa gammel-persiske eller achæmeniske Monumenter), og imod hans linguistiske Resultater, har der næsten samtidig reist sig en Modstander i Tydskland, Hr. *M. A. Stern*, som, efterat han (som han beretter) i Sommeren 1849 havde begyndt sine Studier af den assyriske-babyloniske Kileskrift, antager, at det allerede i October Maaned var lykkedes ham saaledes, at han havde fortolket den assyriske Text i samtlige ham bekjendte eller tilgængelige (15) achæmeniske Indskrifter, hvilke han derefter i Juni Maaned 1850 har ladet trykke, efter sin Læsning, med Oversættelser, grammatisk-kritiske Bemærkninger, et Glossarium, og en Tavle med Aftegninger af 58 Lydtegn med deres Homophoner, i den assyriske Kileskrift. *Stern* har paa den Tid allene kiendt Rawlinsons Forskninger og Resultater af en Beretning i et engelsk Tidsskrift (Athenæum) om de af ham i det Asiatiske Selskab 19. Jan. og 16. Febr. 1850 oplæste Afhandlinger, der selv kun skulde være Foreløbere for et større Værk, hvorpaa han i flere Aar har arbeidet¹⁸⁾. Imidlertid har den tyske Forf. fundet sig opfordret til, saa hastigt som mueligt at fremtræde med sin bestemte Modsigelse af Rawlinsons, Sætninger og Resultater „netop i de væsentligste Elementer” af den assyriske-achæmeniske Kileskrift. *Stern*

¹⁸⁾ „Die dritte Gattung der achämenischen Keilinschriften, erläutert von *M. A. Stern*.” Göttingen. 1850. 236 S. 8.

¹⁹⁾ „The memoir, which I have for many years been preparing for publication; and which will be printed in the Society's Journal.” *Asiat. Journ.* Vol. XII. p. 416.

paastaaer saaledes: det assyriske Alphabet er *ikke* deels ideographisk, deels phonetisk; det er tværtimod reent phonetisk og indeholder aldeles ingen ideographiske Tegn; han benægter derfor ogsaa aldeles de utvivlsomme Spor til *egyptisk* Oprindelse, som R. vil have fundet; „hvis man ikke overhovedet vil føre *alle* semitiske Alphabeters Oprindelse tilbage til Egypten.” (Fort. p. VI.) Ligeledes benægter denne tyske Forfatter, at den *phonetiske*, eller lydbetegnende Deel af Alphabetet deels skulde være Stavelseskrift, (syllabisk) deels Bogstavskrift (literal); og antager det modsatte: at Assyreernes Alphabet kun bestaaer af *enkelte* Consonanter og Vocaler, og aldeles ingen Stavelsetegn indeholder. Heller ikke vil *Stern* vide af, at det samme Tegn kan have to reent forskellige Betydninger („zwei ganz verschiedene alphabetische Werthe.”) „I alle Indskrifter, som jeg kan læse”, forsikkrer han, „forekommer ikke et eneste saadant Exempel; og jeg tager ikke i Betænkning at paastaae: at *aldrig* har *et* og *samme* Skriftegn forskiellig Gyl-dighed; men *beholder uforandret* sin bestemte Betydning.” Endelig modsiger han endnu ligesaa bestemt en vigtig og „dybt indgribende” Sætning hos Rawlinson, vedkommende *Sprogets Structur*; nemlig, at der næsten ingen trefoldige („triliterale”) Rødder gives i det babylonisk-assyriske Sprog; og at samme derfor endnu er „i en mere primitiv Tilstand, end alle øvrige bekjendte semitiske Dialecter.” *Stern* paastaaer, at dette Sprog, i de achæmæniske Inscriptioner, i enhver Henseende staaer de bekjendte og uddannede semitiske Dialecter aldeles nær; og i de af ham behandlede faa Indskrifter, hvori forekommer 80 til 90 Rødder, finder han 12 afgjort triliterale. — Men dette er følgerig knap $\frac{1}{7}$ af hele Antallet; og saaledes see vi dog ikke, at Sterns absolute og stærke Benægtelse i *dette* Tilfælde har en meget fast Fod at staae paa. — Andre maa skille i denne Trætte; men ligesom det ikke kan andet end vække betydelig Forundring, at Stern ikke engang har oppebiet Trykningen af Rawlinsons oplæste Afhandlinger, men bedømt og modsagt en Deel af deres Indhold blot efter en Anmeldelse i et literairt Blad; og at han derfor heller ikke med et Ord berører Rawlinsons Læsning og Oversættelse af den lange Obelisk-Inscription, m. m.: saaledes er det næsten ligesaa

besynderligt, at han heller ikke nogensteds omtaler *Botta's* ovenanførte tidligere Afhandling om den assyriske Kileskrift. Her finder man dog, (p. 169, 70) at det bl. a. angives, som en af Grundene til den hyppige Omskiftning af Bogstavtegnene, „at den har været *Stavelskrift* (syllabique), for saa vidt i det mindste, som hver Consonant har været udtrykt ved et forskielligt Tegn, i Følge af hvilken Vocal, der föiedes til den; saaledes f. Ex. at der var eet Tegn for **b**, et andet for **ba**, for **bi**.” o. s. v.

Vi maae saaledes kun endnu engang vende tilbage til Rawlinson, for med nogle Ord at omtale den sidste Deel af de oftere anførte Meddelelser, (i *As. Journ.* Vol. XII.), hvori han — for saa vidt man vil tillægge den lærde Archæolog, der har indviet mange Aar af sit Liv til fortsatte Studier og Forskninger i denne Retning, nogen Troværdighed — har givet vigtige og afgjørende Beviser for, at Kileskrifterne paa de assyriske Monumenter indeholde virkelige historiske Data, og at vi tør vente os i dem at finde Oplysninger, baade om Kongerne, som have opført de i Ruinerne udgravede Palladser, og om disse Kongers Erobring og andre Bedrifter. Da Hensigten her ei kan være, at give et fuldstændigt Udtog af bemeldte Meddelelser, nøies vi med at anføre de vigtigste Resultater af Rawlinsons Meninger og Oplysninger, i en Korthed, som allene udtrykker det væsentligste Indhold.

1. Ruinen **Nimrud** kan vel have hørt til „den *Gruppe af Stæder, som i Propheten Jonas' Tid, var bekiendt under Fællesnavnet Ninive*”; men har selv ingen egentlig Fordring paa dette Navn. Dens Benævnelse, der forekommer i Stedets Inscriptioner, er i sin Læsning tvivlsom. Det kan snarest enten være *Levehk*, eller *Halukh*, der kunde være det *Calah*, der forekommer i Genesis, og *Halah* i Kongernes Bog.

2. Det virkelige og oprindelige Ninive, som oftere „omtales i Inscriptionerne”, tør vel snarest antages at have ligget der, hvor man nu seer den colossale Jordhøi, lige overfor Mosul, paa hvis Top findes Propheten Jonas' foregivne Gravsted. Ruinerne, der nu benævnes **Koyunshik**, (for hvilke et eget, oprindeligt Navn hidtil ei med Vished er fundet) bør da rettest betragtes som en stor Forstad til Hovedstaden selv, og er efter

al Formodning det af Xenophon saakaldte *Mespila*. **Khorsabad** („som man nu undertiden (siden Bottas Opdagelser) kalder det franske Ninive”) har vel ligeledes hört umiddelbart under Ninive(?)²⁰⁾ og havt sit eget Navn efter Kongen, der byggede dette Pallads; men Navnet (maaskee *Sargon*) har hidtil ei med Vished kunnet læses.

3. Saavidt man, ved at sammenholde enkelte Data i de hidtil opdagede og læste assyriske Indskrifter, kan komme til Vished, eller dog til en høi Grad af Sandsynlighed, maa de Kileskrifter, der ere fundne i det nordvestlige Nimruds Pallads, antages for de *ældste*; og disse tilhøre en Konge, hvis Navn Rawlinson læser *Assar-adan-pal*, og som han antager for den gamle, heroiske og krigerske *Sardanapal*, som Grækeren Callisthenes omtaler, og hvis colossale Gravminder, udenfor Porten til Assyriens Hovedstad, en anden gammel Græker, Amyntas (hos Athenæus) omtaler. Rimeligviis indeholder den store Jordhöi eller Pyramide ved Nimrud, som Layard paa sin anden assyriske Opdagelsesreise vilde stræbe at faae udgravet og undersøgt, Ruinerne af dette Monument.

4. I bemeldte Indskrifter forekommer oftere Navnene paa flere, (i det mindste 3) „Konger af Assyrien”, ældre end Sardanapal, og nævnte som hans Forfædre; men hverken tör Rawlinson med fuld Bestemthed angive Læsningen eller Lyden af disse Navne; ei heller indeholde Indskrifterne meer om disse Konger, end de blotte Navne. Om *Sardanapal* selv indeholder derimod en Indskrift fra det nordvestlige Pallads, der gientages over hundrede Gange, Navnene paa mange Landskaber og Folkefærd, som paa den Tid vare skatskyldige til Assyriens Konge. Andre og senere Indskrifter fra Sardanapals Tid nævne hans Krigstog til *Syrien*, og de *phæniciske Hovedstæder* ved Kysten, som han bragte under sit Herredømme.

5. Den langt udförligere historiske Indskrift paa den ovenfor omtalte *Obelisk*, funden i Central-Palladset i Nimruds-Ruinerne, vedkommer Sardanapals Sön (*Temen-Bar II.*), Opbygger af dette Pallads, og indeholder, Aar for Aar, et Slags Annaler over hans

²⁰⁾ „This City, although an *immediate dependency* of Niniveh.” l. c. p. 419.

Krige og Erobringer, i 31 Aar af denne Konges Regiering, om hvilke (ligesom i de achæmeniske Indskrifter) der berettes i hans eget Navn, eller i første Person. Figurerne derimod, som i 5 Rader strække sig omkring Stenen, ovenover den lange historiske Inscription, forestille Ydelsen af Tribut fra fem forskellige skatskyldige Fyrster og Nationer, hvis Navne (hvoriblandt **Misr**, som R. antager for Egypten) angives i kortere Indskrifter (Epigraphs), der ere indgravne i Obelirken ovenover Figurerne. Disse forestille dog langt fra ikke alle Gienstande af Tributen, der opregnes i vedkommende Indskrifter; og heller ikke har R. opnaaet nogen Vished i at kunne læse eller fortolke den største Deel af samme. Guld, Sölv, Perler, Ædelstene, Ibenholt og Elfenbeen, tilligemed Heste og Kameler, ere de Ord, som han antager med Sikkerhed at have læst.

Vi kunne blot til det Ovenanførte tilføie, at Rawlinson i de sidst omtalte Indskrifter fra Centralpalladset i Nimrud, der tilhøre det ældste her forekommende assyriske Dynastie (nemlig *Assar-Addan-Pals*, eller Sardanapals Slægt), endnu vil have fundet Navnene paa en Søn og Sønnesøn af Temen-Bar II.; men at med den sidste (hvis Navn kan læses *Hevenk*, og er det samme, som tillægges Sardanapals Farfader) afbrydes denne gammel-assyriske Kongerække. Et Mellemrum har fundet Sted imellem den, og det sildigere Dynastie, som Opførelsen af Palladset ved *Khorsabad* tilhører; men om Længden af dette Tidsrum finder en Uliighed Sted imellem *Layards* og *Rawlinsons* Meninger. Den første gaer saa vidt, at han antager en fuldstændig Revolution i Staten, det gamle Dynasties Omstyrning, og Assyriens Erobring ved et fremmedt Folk med andre Guder, eller en forskiellig Religion. Heri er Rawlinson slet ikke enig; efter ham er bl. a. Sproget i Inscriptionerne fra Nimrud og Khorsabad aldeles identisk; de samme Guder dyrkedes af det nye og det gamle Dynastie; kun *Astheroth's* eller *Asthera's* Navn forekommer hyppigen som ganske nyt i Khorsabad-Inscriptionerne, men slet ikke i de ældre fra Nimrud. Man har ogsaa bl. a. fundet Inscriptioner, som beviste, at Kongen fra Khorsabad har restaureret og beboet det nordvestlige Pallads i Nimrud. — Da Rawlinson oplæste sine Beretninger i det asiatiske

Selskab (Februar 1850) var han endnu ikke kommen til Vished og Enighed med sig selv, om der var tilstrækkelige Grunde til at antage Kongerne fra Khorsabad-Inscriptionerne for at tilhøre det sildigere assyriske Dynastie („the lower dynasty of Assyria”) af hvilket nogle Herskeres Navne forekomme i det gamle Testamente, og i den jødiske Historie under Kongerne i Juda og Israel. Han har med lige upartisk Nöiagtighed anført de vigtigste Grunde for og imod denne Hypothese; men han slutter med den Tilstaaelse: at han dog endnu er tilbøielig til at sætte den nye assyriske Konge fra Khorsabad i det mindste to Aarhundreder længere frem i Tiden, end de jødiske Konger Hosea og Ezechias. De övrige af Rawlinson meddeelte indholdsrige Oplysninger og Resultater, vedkommende assyriske Konger fra det *sildigere* Dynastie i Khorsabad, og deres Bedrifter og Erobringer, saaledes som han indtil den Tid havde opnaaet disse Resultater ved sine Forskninger i Monumenterne og Inscriptionerne fra Khorsabad, paa de assyriske Cylindre med Kileskrift, og andre Monumenter og Oldsager, der høre til Udbyttet af Layards *förste* Reise: maae vi her forbigaae. Vi kunne selv ei meer end nævne, at der af en fransk Lærd (*A. de Longperier*) er fremsat nogle faa Erindringer angaaende Læsemaaden af enkelte Navne m. m. hos Rawlinson; tilligemed en vel ikke ganske ugrundet Bemærkning om det önskelige i, at han kunde have udgivet den *assyriske* Text saavel af Monumentet over Darius ved Bi-Sutun, hvoraf han er i Besiddelse, som af Obelirken fra Nimrud, samtidigen med hans Fortolkning af den sidstes Hovedindhold²¹⁾. — Men man indseer let, at da den lærde engelske Orientalist kun har givet sine Meddelelser til det asiatiske Selskab Formen af en Forberedelse eller Indledning til sit störrre, dybere gaaende Værk over de assyriske Steenskrifter: saa har han til dette forbeholdt Bekiendtgjörelsen af de to Hoved-Indskrifter, med hvis Text og Fortolkning han hidtil især har været sysselsat. Vi slutte saaledes med en Erindring, som i ethvert Tilfælde maa finde Anvendelse paa det af ham med-

²¹⁾ Jfr. *Revue archéologique*. VII. Année. Oct. 1850. „Antiquités assyriennes“, par A. de *Longperier*. p. 440—51.

deelte Hoved-Indhold af den vigtige historiske Indskrift paa Obeliskens fra Nimrud. Rawlinson har ikke bekendtgjort eller oversat Inscriptionen fuldstændig og ordret. Han har vedgaaet og opregnet en Mængde Tilfælde, hvori han selv er uvis om Læsningen af Navne, og andre Ord, med Hensyn til deres Lyd, deres Form eller deres grammatiske Endelser, og derved motiverede Betydning. Maa derved ikke overhovedet opstaae en almindelig Usikkerhed og begrundet Tvivl om de af ham opstillede historiske Data og chronologiske Beregninger? — Dette er dog ingenlunde nödvendigt. Det er netop fordi R. ikke tillroer sig at kunne læse Indskriften paa Obeliskens *Ord for Ord*, at han ikke saaledes meddeler den i sin Oversættelse. Han har derimod ingen Vanskelighed fundet ved at forstaae det meste af Indskriftens væsentlige Indhold; og af dette har han meddeelt *hvad han, efter sin Overbeviisning, antog at have læst og forstaaet med Vished*; hvor denne, i Navne eller andre Ord, endnu ikke var fuldkommen, der har han ikke undladt at bemærke sine egne Tvivl.

Det kunde vel ikke være ganske uventet, om Bottas og Layards Opdagelser, tilligemed Resultaterne for Assyriens Fortidshistorie, som de selv og andre begrundede paa de fundne *Monumenter* (tildeels inden endnu noget Forsøg var gjort paa at læse eller fortolke Indskrifterne) vilde vække en eller anden kritisk Tvivl eller Uvished; saameget mere, som Opdagerne, ja Rawlinson selv, ikke have dulgt de overordentlige Vanskeligheder, der möde ved Læsningen og Udtolkningen af den saakaldte 3die Art af den achæmeniske Kileskrift, eller den *assyrisk-babyloniske* Steenskrift. Endskiönt man ogsaa i England vel har yttret nogen Tvivl om enkelte Punkter i de Resultater med Hensyn til Assyriernes Historie og Cultur, hvilke Layard har antaget som afgjorte, er der dog ikke fremstaaet nogen Indsigelse imod den Forudsætning, hvorfra baade Botta og Layard fra Begyndelsen ere udgaaede: at de ved Khorsabad, Nimrud og Koyunshik udgravede Ruiner allene ere *assyriske*, og meer eller mindre maa henregnes at have

udgiort det allerede i Verdens ældste historiske Erindringer lyssende, men som et Meteor igien forsvindende *Ninive*. — Man har derimod i Fior seet et Slags kritisk Særsyn vise sig i Frankrige. En der ikke ubekjendt Chemiker og Archæolog, Dr. *Ferd. Hoefers*, Oversætter af Diodorus Siculus, og Forfatter af en Historie af Chemien, har i 1850, efterat Bottas og Layards Værker vare udkomne, men uden at tage Hensyn til *Rawlinsons* ovenfor ofte anførte Athandlinger, begyndt en Række af kritiske, til *Academie des Inscriptions* indgivne Afhandlinger, hvori han opkaster Tvivl imod Identiteten af de opgravne Ruiner og det *gamle assyriske Ninive*, hvis fuldstændige Ödelæggelse, i Fölge mange overeensstemmende Ytringer i hellige og profane Böger fra Oldtiden, han antager for utvivlsom. Uagtet man uden Tvivl snart maa blive overbeviist om, at Dr. *Hoefers* meget har forhastet sig i at ville omstöde Slutninger af den franske og den engelske Opdager, som i det Væsentlige vare grundede paa de fundne *Monumenter*, ligesom paa *Stedernes geographiske Beliggenhed* og paa de til samme fra umindelige Tider knyttede *Traditioner*, inden han endnu har kiendt *Rawlinsons* allerede betydeligt fremskredne Forskninger og Bestræbelser for at læse og fortolke de assyriske Kileskrifter: kunne vi dog ei andet end meddele en Oversigt af Dr. *Hoefers* to hidtil udgivne Memoirer (20. Februar og 24. Mai 1850), som vel maatte overraske ved den Kiækhed, hvormed denne Forfatter vil omstöde den hele Grundvold for de assyriske Opdagelser.

Hans Hoved-Indvendinger ere geographiske, eller hentede fra Ruinernes Beliggenhed paa den *venstre* Bred af Floden *Tigris*, saaledes uden for Grændsen af det egentlige Mesopotamien, *Landet imellem de to Floder*, hvor *Ninive*, efter hans Mening, nödvendigen maa antages at have ligget. *Ctesias* har, paa fire eller fem forskellige Steder, udtrykkeligt nævnet *Euphrat* som den Flod, ved hvilken *Ninive* var anlagt, og hvis Oversvømmelse var en Hovedgrund til Stadens Erobring af Mederne og til Sardanapals Undergang. Dr. *Hoefers* glemmer vel heller ikke Stedet hos *Herodot*, (I. 193) hvor denne omtaler *Tigris*, „ved hvilken Flod *Ninus*' Stad (*Nῆρος πόλις*) var bygget”; men han mener, at dette intet afgjør, da *Herodot* ikke tilföier, paa hvilken af Flodens Bredder, den östlige eller vest-

lige, Staden laae. Derimod mener han, maa Udsagnet om Ninives Beliggenhed hos *Ctesias* — hvis lange Ophold som Læge hos Perserkongen Artaxerxes Mnemon, hvem han ogsaa fulgte i Krigen, taler for hans Sagkundskab — bestyrkes ved *Xenophons* yderst nøiagtige Beskrivelse over de 10,000 Grækere berømte Tilbagetog. Dette skeete efter Slaget ved Kunaxa, (401 f. Chr.) netop langs med den venstre eller østlige Flodbred af Tigris, hvor Xenophon bl. a. nævner to store, den Tid allerede øde og forladte Stæder, *Larissa* og *Mespila*, som, efter hans Beretning i ældre Tider vare anlagte og befæstede af *Mederne*, med stærke Mure af brændte Stene. Han beskriver ligeledes et stort *persisk* Slot, liggende paa en Slette, og omringet af Landsbyer — Alt uden at omtale Ninive med et Ord²²⁾. Dette, mener Hoefer, maatte give Vedkommende Anledning til en nøiere Undersøgelse, om de fundne Ruiner ved Khor-sabad og Nimrud ikke snarere skulde have tilhørt de ødelagte mediske Stæder hos Xenophon, end det gamle, for halvtredie tusinde Aar siden nedbrudte og sløifede Ninive. Havde der været saa betydelige Ruiner af denne assyriske Hovedstad, som de, der nu ere opdagede, netop i Egne, hvorigiennem den nøiagtige historiske Fortæller førte sine titusinde Græker: da havde han vist ikke kunnet forbi-gaae dem, eller Ninives Navn, med Taushed. — Hoefer tilføier endnu de herhen hørende Steder hos *Diodor* (XVII. 53) hvor denne græske Historiker beskriver det afgjørende Slag ved Gau-gamela, i hvilket Alexander den Store overvandt Kong Darius, som rykkede ud med sin hele Hær fra Babylon, og bevægede sig frem med *Tigris* paa *sin høire*, og *Euphrat*, paa *sin venstre* Fløi; „thi han skyndte sig for at ville levere et Slag paa *Ninives Sletter*,

²²⁾ *Ritter* (Erdkunde, IX. 703. XI. 174) vil forklare Xenophons Taushed om Ninive ved de Omstændigheder, under hvilke han paa Tilbagetog med den græske Hær drog igiennem disse Egne, og som maatte give ham andet at tænke paa. Denne Grund synes i det mindste temmelig svag. Hvis Xenophon havde hørt det verdensberømte Navn nævnes, da han drog igiennem Egnen, hvorfor skulde han da have glemt det, meer end Stæderne *Larissa* og *Mespila*, hvis Ruiner han beskriver? — *Ritter* mener selv, (XI. 174) at der ikke kan være Tvivl om, at Xenophons *Mespila* maa være de Ruiner, man nu til-lægger Ninive (*Koyunshik*). Man maatte da ikke mere have kiendt dette Navn, da Xenophon gjorde sit Tilbagetog; thi Ninus eller Ninive (*Niniouah*) kunde han dog umuligen giøre til *Mespila*.

der vare saa vel skikkede til at udfolde en stor Hærmagt." Herefter skulde det altsaa synes, at Ninive maatte søges paa den vestlige, ikke paa den østlige Side af Tigris. — Mindre betydende ere de øvrige Steder hos de græske og romerske Classikere (Strabo, Ammian, Plinius, Lucian, Philostratus, Ptolemæus m. fl.) som Hoefér har samlet; blandt hvilke imidlertid *Strabo* og *Ptolemæus*²³⁾ udtrykkeligt henlægge *Ninive* paa den *østlige* Bred af Tigris, „paa Aturiens Sletter, som ved Floden Lykos skilles fra Arbela, en Landstrækning, der er en Deel af Babylonien." — I øvrigt kan bemærkes, at *Plinius* tværtimod hensætter Ninives Beliggenhed paa den *vestlige* Bred af Tigris²⁴⁾, og at *Lucian* i en af sine Dialoger omtaler Ninive, „Sardanapals Stad", med det Tillæg: „Den er for længe siden ødelagt; der er ikke Spor af den tilbage; Ingen skulde kunne sige, hvor den fordum laae."

Af det Foregaaende seer man saameget, at de græske Historieskrivere og andre Classikere ikke have været indbyrdes enige om det gamle Ninives geographiske Beliggenhed; at de snart lægge Staden imellem Euphrat og Tigris; snart ved Bredden af Euphrat; snart igien ved Tigris; og at, naar man vil blive ved den sidste af disse Floder, er det, efter de Gamle, ikke tydeligt, om man skal søge Ninives Sted ved den østlige eller vestlige Tigris-Bred. Man kunde vel ogsaa især lægge Mærke til Stedet hos Diodor, hvor han udtrykkeligt nævner *Ninives Slette, imellem Euphrat og Tigris*, som den Landstrækning, hvorhen Darius togede med sin Hær fra *Babylon* — der i øvrigt endnu i Ammianus Marcellins Tid (4de Aarh. efter Chr.) regnedes til de prægtigste og mest blomstrende Stæder i Assyrien. (Hist. L. XXIII. 7. Ed. Lug-

²³⁾ Jfr. *Ritter's* Erdkunde, XI. S. 172.

²⁴⁾ „Fuit & *Ninus* imposita *Tigri*, ad Solis occasum spectans, quondam clarissima." Hist. Nat. VI. 16. Vi kunne ved den Leilighed bemærke, at det er *Harduin*, der, i hans Anmærkning til dette Sted, har yttret den Mening, som *Hoefér* har afskrevet eller optaget: at naar Propheten Jonas siger om Ninive, at *denne Stad var tre Dagsreiser stor*, o. s. v. (III. 3. 4) da mener han dermed ikke *Murenes Omkreds*; men at man behövede 3 Dages Vandring, for at komme overalt omkring i Staden. (Plin. H. N. ed. Franzius. Vol. II. p. 584.) *Harduin* siger i øvrigt ogsaa ved dette Sted: at Diodor tager feil, naar han lægger Ninive ved *Euphrat*; hvilket Dr. Hoefér ikke omtaler.

dun. 1591. p. 303.) Men Ammian nævner paa et andet Sted ogsaa *Ninive*, som „den store Stad i Adiabene”²⁵⁾; man vilde da hverken kunne sige, at *Ninive*, endog saa sildigt, var forsvunden af Jorden, eller at den har været ham mere ubekjendt, end *Babylon*; i Fald det kan antages, at Ammian’s *Ninive* virkelig har været den gamle assyriske Hovedstad²⁶⁾, som han selv paa et andet Sted (L. XI V.) benævner „det gamle *Ninus*” (vetus *Ninus*).

Dr. Hoefler lægger megen Vægt paa, at Alt hvad man hidtil har kunnet bringe for Dagen af det stolte *Babylon*, der for 1500 Aar siden var en pragtfuld Stad, ikke er meer, end endeel soltørrede Stene med Kileskrifter; hvorimod man mener, i disse Aar at have fundet nogle af de største og prægtigste, med mærkværdige og ypperligt bevarede Konstværker opfyldte Ruiner, som nogensteds i Asien ere opdagede, af det gamle *Ninive*, der for 2400 Aar forsvandt af Jorden; hvis Navn ei engang forekommer hos *Xenophon*; hvis Sted i Assyrien intet Menneske kjendte, da *Lucian* skrev (og han selv var født i Samosate, ved Euphrats Bredder). Saadanne Ruiner, mener Hoefler, maatte dog vel, nogle Aarhundreder efter Stadens Undergang, have været saa bekiendte og erindrede, at man ikke skulde have været uvidende om Stedet, hvor *Ninive* havde staaet; og hvordan forene vi den Tilstand, hvori man har fundet de hidtil udgravede Palladser, deres Mure, Sale og Gallerier, bedækkede med Indskrifter og ophøiet Billedhuggerarbejde, de uhyre Colosser ved Portveiene, o. s. v. med saamange Vidnesbyrd om *Ninives* totale Ödelæggelse? — Man vil sige: disse Ruiner have kunnet bevares i Aartusinder, da de vare bedækkede med dybe Jordlag. Men umaadelig store Palladser Mure og Haller maatte dog i lang Tid have staaet over Jordfladen — hvorledes kunde her da allerede hos de Gamle tales om en sløifet, af Jorden udslettet Stad? — Der behövedes Aar-

²⁵⁾ „Postquam reges, *Ninive Adiabene ingenti civitate* transmissa.” &c. Ammian. L. XVIII. 9. *ibid.* p. 152.

²⁶⁾ At dette, i Følge de övrige geographiske Omstændigheder i Ammians Fortælling om Perserhærens Tog imod Keiser *Constantius*, (A. 359 e. Chr.) har været et nyere *Ninive*, var allerede *Mannerts* Mening (Geogr. der Gr. und Römer. V. 2, p. 441. 444.) *Hoefler* (Première Memoire, p. 27) antager ligeledes, at *Ammiau* forudsætter og antager et dobbelt *Ninive*.

hundreder, for at Ruinerne kunde overdynges med Jordlag, som reent skiulte dem, naar det ikke var skeet ved saadanne Naturbegivenheder, som de, der i faa Timer aldeles begrov Herkulanum og Pompeii under Vesuvs Lavaström og Askeregn. — Skulde da *Herodot* og *Ctesias*, neppe to hundrede Aar efter Stadens Undergang, ikke have kiendt eller omtalt dens prægtige Levninger, ja ikke engang med Sikkerhed have kunnet angive dens Beliggenhed?

Disse og flere af Dr. Hoefers fremførte historiske og geographiske Tvivl synes ved første Öiekast at kunne vække endeel kritiske Betæneligheder imod den afgjorte Vished, hvormed man umiddelbart efter Bottas og Layards første store Udgravninger ved Khorsabad og Nimrud erklærede disse Ruiner for Levninger af Ninus' og Sardanapals Stad, og de fundne Billedhuggerarbejder for Værker af Assyriernes Konst. — Hvorledes, spørger han, kunde man söge Ruinerne af Assyriens Kongestad *paa hiin Side af Tigris*, da man, lige fra det ældste Sted, hvor Assyrien nævnes i det G. Testamente (Genesis, II. 14) har vidst, at Tigris var Assyriens Grændse mod *Östen*? — „Det er,” siger han, „ligesom hvis man om et Par tusinde Aar vilde söge Paris paa hiin Side af Rhinen.” — Uheldigviis har Dr. Hoefers ikke gjort sig nöie nok bekendt, hverken med den hebraiske Grundtext, med Septuaginta, ja ei engang med Vulgata, paa det Sted, han paaberaaber sig som et af sine Hoved-Argumenter. Ordene i Grundtexten om Floden Tigris eller Khidekel, bemærke ligefrem: „ipse vadens *ante* Assur”; eller som der staaer i Vulgata: „ipse vadit *contra* Assyrios”; ikke, som hos Hoefers: „Le Tigre coule à *l'Est* de l'Assyrie”²⁷). — Ligesaa tydeligt bliver det paa flere andre Punkter af Hoefers Fremstilling, at han, med sin kritiske Hypothese for Öie, har været alt for hastig og alt for tilbøielig til at overse meget, der stærkt taler imod denne. Hans archæologiske og historiske Grunde ere endnu meget svagere, end de geographiske. Han har ikke kiendt, eller ikke taget Hensyn, hverken til mange Oplysninger af Monumenterne, som allerede Layard i sit Reiseværk har givet; eller til Rawlinsons Fortolkninger af Obelisk-Inscriptionen. Maa-

²⁷) Jfr. de herom meddeelte Oplysninger i *Revue archéologique*. 7me Année, Oct. 1850. p. 430. 31.

den, hvorpaa Hoefer vil bevise den gammelpersiske Oprindelse og Stil i de af *Botta* tilveiebragte assyriske Kunstværker fra Palladset i Khorsabad, er saa svag i sine Argumenter, at selv den korte og ufuldstændige Giendrivelse, man i det anførte franske archæologiske Tidsskrift (Artikelen „Antiquités assyriennes”, af *A. de Longpérier*. Oct. 1850) har anvendt imod *Hoefer*, kan være tilstrækkelig til at vise, hvor overilet denne har været i sine Slutninger. Jeg vil ikke tale om, at *Hoefer* ikke har kunnet kiende den hele Udvikling af Assyernes Architektur og Kunst, som *Fergusson* har givet, og hvorved vi sættes i Stand til for en stor Deel at forklare Alt hvad der forekommer *Hoefer* utroligt og usandsynligt i Beskaffenheden og Bevaringen af de udgravede Palladsruiner og assyriske Konst-Monumenter fra meget forskellige Tidsaldere. Den sidstes Indvendinger, hentede fra Ruinernes Beskaffenhed, og fra den Forudsætning, at Ninives Palladser, dersom Staden ikke skulde være sløifet og tilintetgjort, maatte i mange Aarhundreder have viist sig over Jorden, og dens Navn og Beliggenhed saaledes ikke kunde have undgaaet en saa nøiagtig Forfatter som *Xenophon*: bortsvinde for største Deel, naar vi med *Fergusson* undersøge deres ganske særegne architektoniske Betingelser. Vi finde det da meget naturligt, at Palladser og Templer, af saa ringe Høide som de assyriske, uden Steenpiller, uden Hvælvinger eller andre Constructioner af hugne Steen, med Tagværk, Lofter og Söiler af Træ — i en Ildebrand hastigt maatte styrte sammen, bedækkes af Gruus, og dølge sig under Jordhöiene, hvor man i et Par Aartusinder, eller mere, lod dem være urörte; eller i alt Fald kun opførte nye Boliger ovenpaa de begravede Ruiner.

Hvad Ruinernes Beliggenhed og Identitet med det gamle Ninive angaaer, da bör her endnu bemærkes, at den i nyere Tider, siden *Tavernier*, (1643) almindelige Mening, at Ruinerne af det gamle Ninive maatte søges i de store Jordhöie og Voldsteder ved Bredderne af Tigris, lige overfor Mosul, eller ikke langt ovenfor denne Stad: uden Tvivl har været traditionel igiennem hele Middelalderen. Saaledes beskriver den navnkundige Rabbi *Benjamin* fra Tudela (f. omtr. 1170) i hans Reiseværk over Orienten,

Staden Mosul, som ved en Bro har Forbindelse med det daværende gamle *Ninive*, „paa hvis Ruiner endeel smaa Landsbyer ere opførte.” Otte hundrede Aar tidligere omtaler derimod *Moses* fra *Khorene*, (f. omtrent 370 efter Chr.) i hans berømte armeniske Krønike, et *nyere Ninive*, som Perserkongen Arbaces' Residents; og denne regierede fra A. 173 til 136 för Chr.²⁸⁾. Dr. Hoefel, (som dog ikke nævner den armeniske Historieskriver) berører vel ogsaa meget kort (Ire Memoire, p. 27. 28) Materien om et *nyere Ninive*, der omtales af *Tacitus*, *Ptolemæus*, Byzantineren *Theophanes*, *Cedrenus*, *Abulfaradschi* og Andre; men han har, saa lidt som Ritter, indladt sig paa videre kritiske Undersøgelser af et saadant Steds geographiske Forhold. „Talen er jo ikke ved denne Leilighed”, siger Hoefel, „om det nyere Ninive, som Heraklius erobrede; men om den gamle Stad, som Cyaxares indtog og ødelagte over 600 Aar för Chr.” Det er ogsaa kun *denne* Stad, eller det egentlige *Ninive*, vi kunne tænke paa, overalt, hvor der handles om noget, som vedrører eller staaer i Forbindelse med *Boltas* og *Layards* Opdagelser. Om disses Resultater for Assyriens Historie vil Ingen kunne dømme, efter Forudsætninger eller kritiske Bemærkninger, der ikke have andet Udgangspunkt, end de faa og adspredte *geographiske* Noticer om *Ninive*, der forekomme hos de Gamle. Det første og nødvendigste Hielpemiddel, her behöves, og som vi maa oppebie, inden alle Forhold i denne Sag kunne klares: er et paalideligt Udbytte af den fuldstændigere og sikkrere Færdighed i Læsningen af den 3die, eller assyriske Classe af *Kile-Indskrifterne*, som vi tör vente os af *Rawlinsons* fortsatte Forskninger, og hvortil det er at formode, at *Layards* nye Udgravninger ville give Bidrag af höi Vigtighed.

Inden disse Meddelelser sluttes, vil jeg endnu kun omtale de store geographiske Betæneligheder, med Hensyn til *Ninives* Identitet, som man har villet finde i de forskiellige udgravede Ruiners Beliggenhed i fiern Afstand fra hinanden. Der hörer vist nok en stærk Indbildningskraft, og en ikke svagere Tro paa de uden Tvivl enten paa Misforstaaelse grundede, eller meget overdrevne

²⁸⁾ Jfr. *Ritters* Erdkunde. XI. Th. S. 564.

Angivelser hos de Gamle om Babylons og Ninives uhyre Omfang, for at forestille sig: at samtlige Pallads-Ruiner paa den venstre Tigris-Bred, enhver Gruusbanke, ethvert Voldsted imellem *Khorsabad* og *Koyunshik*, skulde have udgiort Dele af Sardanapals Ninive. Vi have seet, at Ruinen *Nimrud*, Scenen for Layards første Udgravninger, ligger i lige Linie „en stærk Dagmarsch“, en halv Bredegrad, eller 7 til 8 geographiske Mile, fra *Khorsabad*. Her overgaaer det al Forestillings-Evne, at tænke sig det hele mellemliggende Rum udfyldt ved den eneste Stad *Ninive*, hvis man endog vilde holde sig bogstavelig til Ordene hos Propheten Jonas, om de tre Dagsreiser, som Ninives Størrelse udgiorde; eller hvis man ved Prophetens Ord vilde tænke paa Byens *Omkreds*, i Stedet for, efter *Harduins* rimelige Formodning, at forklare dem om Tiden, som man kunde bruge til at giennemvandre Staden. At der ved Bredden af Tigris efterhaanden er opstaaet, hvad Fergusson kalder „en Gruppe af Stæder“ — med andre Ord nærliggende, skiöndt ikke umiddelbart forenede Grupper af ringe Leerhytter, eller Huse af saltörrede Steen — omkring de mægtige, pragtfulde assyriske Kongeborge, hvis Ruiner det var vor Tid forbeholdt at bringe for Dagen: dette synes at være en saa let og simpel Op-lösning af det Vanskelige eller Uforklarlige ved Sagen, at den maaskee netop af denne Grund ikke strax er bleven anvendt.

Den historiske Klasse meldte at den i et den 11te April afholdt Möde har valgt Herr Etatsraad *Petersen* til sin Formand, istedetfor afdöde Conferentsraad *Engelstoft*.

Selskabet modtog fölgende Værker:

Det philosophiske Selskab i Cambridge: Transactions Vol. IX. p. 1.
 Jahrbuch der Kaiserlich-Königlichen geologischen Reichsanstalt.
 Vol. I. Nr. 2.